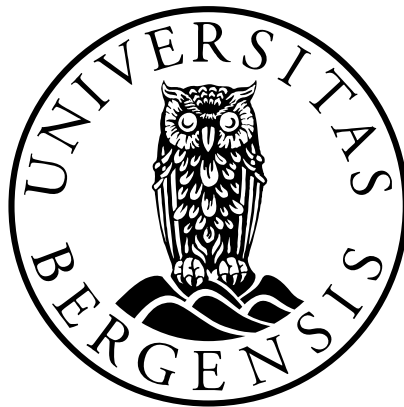

Vold mot offentlig tjenesteperson etter straffeloven § 155

*Et egnet redskap for beskyttelsen av den
offentlige myndighet, eller en grobunn for
mistillit til våre offentlige institusjoner.*

Kandidatnummer: 198

Antall ord:14700

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

7.Juni 2021

Til en mormor som nok angret litt på at hun ikke selv ble jurist, en farfar som skryter av at barnebarnet snart er jurist, en bror som selv studerer til å bli en jurist og de to beste støttespillerne man kan tenke seg.

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Innledende bemerkninger	4
1.1 Strafferetten i et vidt perspektiv	4
1.2 Rettskildebildet.....	5
1.2.1 Lovtekst.....	5
1.2.2 Høyesterettspraksis.....	6
1.2.3 Lovforarbeider.....	7
1.2.4 Juridisk litteratur	7
1.2.5 Legislative hensyn.....	8
1.3 Veien videre.....	9
2 Vilkårene i straffeloven § 155(1)	11
2.1 Presentasjon av straffebestemmelsen	11
2.2 Vilkåret «offentlig tjenesteperson» i strl. § 155(1).....	12
2.2.1 Kort om vernet av “spesielt utsatte yrkesgrupper” i strl. § 286	16
2.3 Vilkårene «søker å påvirke» eller «hindre» en tjenestehandling.....	19
2.3.1 Introduksjon	19
2.3.2 «søker å påvirke en tjenestehandling» i strl. § 155	20
2.3.3 Alternativet “hindrer” en tjenestehandling.....	21
2.3.4 Hva er en strafferettslig relevant tjenestehandling etter strl. § 155.....	23
3 Voldsbegrepet i straffeloven § 155(1).....	25
3.1 Introduksjon av voldsbegrepet.....	25
3.2 Kraftanvendelsens karakter	26
3.2.1 Vold mot hjelpemiddel og avgrensningen mot alternativet «skadeverk»	27
3.2.2 Omfattes kraftanvendelser som er av passiv karakter av voldsbegrepet?	29
4 Omstendigheter som kan føre til at vold mot «offentlig tjenesteperson» gjøres straffri eller fraviker utgangspunktet om ubetinget fengselsstraff	31
4.1 Introduksjon.....	31
4.2 Generelt om provokasjon som grunnlag for straffritak eller straffenedsettelse	31
4.2.1 Provokasjon etter straffeloven § 271	32
4.2.2 Hvilket tiltalepunkt skal provokasjonen anvendes på.....	33
4.3 Er “utilbørligt forhold” etter straffeloven av 1902 § 127 fortsatt gjeldende rett?	35

4.3.1	Kort om rettsutviklingen og avklaring av uklarheter	35
4.3.2	Innholdet i vilkåret «utilbørligt forhold»	37
4.4	Retorsjon som grunnlag for straffritak eller straffenedsettelse	39
4.5	Egne refleksjoner rundt provokasjon og retorsjon som grunnlag for straffritak eller straffenedsettelse	41
4.6	Vold mot en «offentlig tjenesteperson» for å avverge et rettstridig angrep	42
5	Oppsummering og konklusjon	45
	Litteraturliste	47

1 Innledende bemerkninger

1.1 Strafferetten i et vidt perspektiv

En grunnleggende forutsetning for at samfunnet skal fungere som normalt er at borgerne føler seg trygge. Dersom så ikke er tilfellet får vi et samfunn fylt av uro og folk som tar loven i egne hender. Et illustrerende eksempel er vikingtiden der det var vanlig med blodhevn dersom man var utsatt for en krenkelse. Vikingtiden er som de fleste vet forbundet med lovløshet og uro. Samfunn preget av lovløshet blir i politisk kontraktteori omtalt som naturtilstanden. Grunnet konstant frykt for eget liv og rikdom som oppstår i naturtilstanden, går borgerne sammen og etablerer en suveren med monopol på legitim maktutøvelse. I denne prosessen gir de avkall på deler av sin frihet, ved at de underkaster seg suverenens regler, i bytte mot trygghet¹. Dette er en måte å beskrive etableringen av staten med den moderne rettsstat og den refereres i offentlige dokumenter med jevne mellomrom.

Samfunnskontrakten er i realiteten en gjensidig bebyrdende avtale mellom staten på den ene siden og folket på den andre. I så måte er det rimelig å behandle teorien etter kontraktsrettslige prinsipper. Den må tolkes for å kartlegge sitt innhold og dersom den ikke blir overholdt av en part, kan medkontrahenten se seg løst fra avtalen dersom bruddet er vesentlig. Med sosialdemokratiets inntreden har staten påtatt seg et større ansvar enn det samfunnskontrakten opprinnelig krevde. Trygghet som opprinnelig var ment som fraværet av risiko for voldskriminalitet, har fått en utvidet betydning. Nå omfatter trygghet også sosial og økonomisk sikkerhet. Under dette hører gratis skolegang og helsehjelp, men også rimelig kollektivtransport, trygdeytelser og andre offentlige tjenester. Når staten har påtatt seg et slikt ansvar, er den avhengig av dyktige ansatte som fatter beslutninger på deres vegne, avdekker og oppklarer kriminalitet, underviser de unge og behandler de syke. Disse personene omtales som offentlige tjenestepersoner. Ved utførelsen av deres oppgaver er det viktig at de gjør arbeidet på en mest mulig objektiv måte, uten ytre press. Kun da kan folket ha tillit til at arbeidet gjøres skikkelig og at ingen får uberettigede fordeler på bekostning av andre.

Straffeloven § 155 er et av virkemidlene staten har for å forebygge at befolkningen legger press på utførelsen av tjenestehandlinger. Etter bestemmelsens første ledd, straffes den som

¹ Hobbes, Thomas *Leviathan* utgitt i 1651.

ved «vold, trusler, skadeverk eller annen rettstridig adferd påvirker en offentlig tjenesteperson til å foreta eller unnlate å foreta en tjenestehandling eller hindrer en slik handling (...) med fengsel inntil 3 år». Bestemmelsen har et vidt nedslagsfelt Jf. ordlyden «tjenesteperson» og bruk av bestemmelsen er tyngende siden straffereaksjonen ved overtredelse i utgangspunktet er ubetinget fengsel jf. HR-1267-U der gjentatt dytting av naturforvalter resulterte i 18 dager ubetinget fengsel.

Likevel er økningen i tilfeller av vold og trusler mot offentlige tjenestepersoner og politiet spesielt, urovekkende. I fjor høst ble det ført 38 saker om vold og trusler mot politiet i rettsapparatet. Politiets Fellesforbund rapporterer om at 6 av 10 ansatte i politiet har tatt forhåndsregler for å trygge egen families sikkerhet som følge av vold og/eller trusler forbundet med tjenestearbeidet.²

Staten har med strl. § 155 første ledd og trusselen om ubetinget fengselsstraff i utgangspunktet et sterkt maktmiddel for bekjempelsen av en slik trend. Likevel er ikke utviklingen oppløftende. På bakgrunn av dette vil jeg i denne masteroppgaven analysere straffeloven § 155 og forsøke å besvare spørsmålet om bestemmelsen er et egnet redskap for bekjempelsen av vold mot offentlige tjenestepersoner, eller om den er en grobunn for mistillit mot offentlige institusjoner.

Som følge av at masteroppgaven tar utgangspunkt i strl. § 155(1) og voldsalternativet, er det naturlig å avgrense analysen av straffebudet til dette. Oppgaven vil derfor ikke omtale trusselsalternativet eller de andre straffebestemmelsene i straffeloven kapittel 19, utover de tilfellene der dette er relevant for å belyse de vilkårene som oppgaven søker å analysere.

1.2 Rettskildebildet

1.2.1 Lovtekst

Lovteksten er vårt rettssystemets viktigste rettskilde. Formell lov skal jf. Grunnloven § 75 a vedtas av vårt demokratiske valgte storting. Samfunnets normer og regler som er vedtatt som formell lov av stortinget, har derfor stor demokratisk- og konstitusjonell legitimitet³. I tillegg

² Bolstad, Sigve *Urovekkende omfang av vold og trusler mot politiet*, 2020

³ Nygaard, Nils *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgave 5. opplag, Bergen 2017. Brukt som inspirasjon ved forklaringen av alle rettskildene nevnt i kapittel 1.2.

gjennomfører lovgivningsprosessen folkesuverenitetsprinsippet ved at folket selv utformer de lovene og reglene som er styrende for deres hverdag og livsutfoldelse. Grunnet denne legitimiteten står lovtæksten i en særstilling som rettskilde og de som tolker norske lover må ha et aktivt forhold til at tolkningsresultater som avviker fra lovens ordlyd vil være mindre demokratisk legitime.

Spesielt på strafferettens område er lovtæksten viktig. Grunnloven § 96 oppstiller et legalitetsprinsipp for straff som innebærer at ingen kan dømmes uten at dette følger av loven. Langvarig rettspraksis har tolket dette lovkravet som et strengt krav til klart grunnlag i lovtækt dersom man skal dømme i siktedes disfavør i strafferettslige spørsmål⁴. Dette gjør at en naturlig språklig forståelse av straffebestemmelsenes ordlyd setter viktige yttergrenser for den rettslige vurderingen. Dette er i hovedsak begrunnet i rettssikkerhets- og forutberegnelighetshensyn. Man skal kunne forutse egen rettsstilling ved å lese lovtæksten.

For denne oppgavens vedkommende er derfor lov av 20. mai 2005 om straff (straffeloven) den viktigste rettskilden og det naturlige utgangspunkt. Loven som trådte i kraft 1. oktober 2015 erstattet den almindelig borgerlige straffelov av 1902. Som det følger av oppgavens problemstilling, vil hovedvekten av oppgavens analyse omhandle straffeloven § 155 første ledd som avløste §§ 127 og 128 i straffeloven av 1902. Forarbeidene til den nye straffeloven viser, at deler av rettsstilstanden etter de tidligere straffebestemmelsene er videreført i den nye straffeloven. Dette skyldes i stor grad at lovgiver har vært tilfreds med virkningen av de gamle straffebestemmelsene og det vernet av offentlige tjenestepersoner som disse har etablert. Samtidig innebærer nye § 155 flere endringer sammenlignet med tidligere §§ 127 og 128. Spesielt gjelder dette kretsen av personer som er vernet etter bestemmelsen, sammenlignet med etter straffeloven av 1902. I tillegg er det foretatt enkelte, dels betydelige, endringer i straffereaksjonen for overtredelse av bestemmelsen.

1.2.2 Høyesterettspraksis

Høyesterett er i Grunnloven § 88 autorisert som vår øverste rettsinstans for prøving av rettsspørsmål. Domstolen har høy faglig kompetanse og er vår fremste tolker av rettskildene.

⁴ En god illustrasjon er Rt.2012 s.387 og spesielt Høyesterettsdommer Bulls mindretallsvotum. For menneskerettsdimensjonen til legalitetsprinsippet se Sunday-Times v. UK (1979).

Dette i samspill med prinsippet om likebehandling i Grunnloven § 98 gjør at praksis fra Høyesterett har stor vekt som rettskilde ved tolkningen av lovtekst.

En naturlig konsekvens av at rettstilstanden i hovedsak er videreført i straffeloven av 2005, er at Høyesteretts praksis om tolkning av §§ 127 og 128 fortsatt i mange tilfeller er uttrykk for gjeldende rett og dermed er viktig ved tolkningen av § 155. I spørsmål om hvem som er omfattet av tjenstepersonsbegrepet i § 155 er derimot rettspraksisen etter § 127 noe utdatert som følge av lovendringen i 2005. Nyere rettspraksis som tolker begrepet etter den nye straffeloven vil derimot ha stor verdi. Ved terskelspørsmål for hva som utgjør «vold» eller hva som er et rettslig relevant forsøk på å påvirke en tjenstehandling, vil de eldre rettsavgjørelsene fortsatt være retningsgivende.

1.2.3 Lovforarbeider

Forarbeidene til lover som blir vedtatt har stor rettskildemessig betydning fordi de sier noe om hva som var lovgivers hensikt ved vedtakelsen av en lovbestemmelse. Forarbeidene har derfor avledet demokratisk legitimitet i den grad de gir uttrykk for lovgivers vilje. En svakhet ved forarbeider som rettskilde på strafferettens område, er at klare og helhetlige forarbeidsuttalelser ikke kan veie opp for manglende klarhet i lovteksten. Resultatet av dette er at forarbeidene bare gir anvisning på hva som er gjeldende rett, der dette også kommer til uttrykk i lovteksten.

For denne oppgaven er lovforarbeidene en viktig veileder der rettstilstanden er endret sammenlignet med straffeloven av 1902. Primært gjelder dette for vilkåret «offentlig tjenestemann». De mest relevante forarbeidene er NOU 2002:4, Ot.prp.nr 8 (2007-2008) og Ot.prp.nr 22 (2008-2009) og oppgaven vil fortløpende henvise til disse. I tillegg vil oppgaven vise til øvrige forarbeider der disse gir relevante tolkningsbidrag.

1.2.4 Juridisk litteratur

Juridisk teori er en rettskilde uten stor vekt i rettskildelæren. Litteraturen gir kun uttrykk for forfatterens oppfatning av dagens rettstilstand på bakgrunn av egen tolkning av rettskildematerialet. Dette er likevel en noe unyansert posisjon som ikke nødvendigvis er forenlig med vårt pragmatiske rettssystem. Der Høyesterett og stortingets lovavdeling i stor

grad er generalister med bred faglig kompetanse, vil akademikere ofte ha et mer spesialisert fokus og sitte på verdifull detaljkunnskap. Så lenge argumentasjonen i den juridiske teorien er god, er det helt legitimt å hente argumenter herfra i tolkningsprosessen. Dette viser også praksis fra Høyesterett at gjøres ved behov.

For denne oppgavens vedkommende er det en ulempe at rettsstilstanden etter straffeloven 1902 §§ 127 og 128 videreføres. Den juridiske teori som diskuterer straffebestemmelsene er i all hovedsak av eldre dato og ikke skrevet med dagens samfunnsutvikling for øyet. Dette skyldes at når rettsstilstanden videreføres, er behovet for akademisk diskurs mindre. Ved eventuelle grensedragninger som må trekkes i relasjon til § 155, vil de endrede samfunnsforholdene kunne medføre at den juridiske teori er utdatert og danner et for unyansert bilde av rettsstilstanden.

1.2.5 Legislative hensyn

Den norske straffelovgivningen bygger på to overordnede legislative hensyn. Disse er skadefølgeprinsippet og prevensjonshensynet. Mens det førstnevnte er retningsgivende for hvilke handlinger som bør kriminaliseres og kan møtes med straff, er det sistnevnte det overordnede hensynet som begrunner hvorfor man i et moderne demokrati aksepterer at staten straffer sine borgere.

Skadefølgeprinsippet er strafferettens overordnede veileder for hvilke handlinger som bør kriminaliseres og dermed gjøres straffbare. Prinsippet går ut på at kun de handlinger som skader [andre] eller medfører fare for skade bør gjøres straffbare⁵. Dette er den grunnleggende begrunnelsen for hvorfor en handling som vold mot «offentlig tjenesteperson» er kriminalisert og straffbar.

Mer relevant for denne oppgavens vedkommende er prevensjonshensynet. Som det fremgår av ordlyden prevensjon, går hensynet utpå å forhindre kriminalitet. Dette forsøkes gjort ved at forebyggende tiltak rettes mot samfunnet som helhet (allmennprevensjon) og der dette ikke har oppnådd ønsket effekt hos alle, rettes tiltakene mot den enkelte innbygger (individualprevensjon).

⁵ NOU 2002:4 s.80

Eksistensen av en straffelov er i seg selv allmennpreventivt. At handlinger er kriminaliserte og at en overtredelse vil medføre en straff, skal få borgerne til å la være å begå den uønskede handlingen. Samtidig er tanken at straffetrusselen over tid vil ha en moraldannende effekt slik at også fellesskapet anser den kriminaliserte handlingen som ulovlig og klanderverdig. For at straffetrusselen skal få en preventiv effekt, er det en forutsetning at trusselen om straff gjøres kjent for borgerne. Dette har lovgiver forsøkt gjort gjennom å samle de fleste straffebud i en egen straffelov, som er lett tilgjengelig og som det er forventet at borgerne setter seg inn i.

Det er likevel naivt å forvente at selve eksistensen av en trussel om straff er tilstrekkelig til at alle avstår fra å begå en forbudt handling. Spesielt dersom handlingen er vanskelig å oppdage og kan gi finansiell gevinst, tilsier all erfaring at folk vil begå kriminalitet. Ved at lovbrøyteren idømmes den straffen som følger av straffebudet, er myndighetenes håp at dette skal avskrekke vedkommende fra å begå en annen kriminell handling i fremtiden. Dette er straffens individualpreventive side.

Samtidig kan det å dømme den enkelte til langvarige fengselsstraffer ha en avskrekkende effekt på samfunnet som helhet. Dette ser man i rettspraksis at er et argument som trekkes inn ved straffeutmålingen. Dette er ikke uten videre uproblematisk ettersom det å straffe et individ strengere enn det gjerningen isolert sett berettiger, for å avskrekke allmenheten, er ren utilitarisme. Nyttetraktninger er kontroversielle og vil hos mange oppleves som urettferdige. En inngående drøftelse av dette faller likevel utenfor denne oppgavens tema.

1.3 Veien videre

De neste kapitlene vil vies til analysen av de ulike vilkårene i straffeloven § 155 første ledd. I oppgavens kapittel 2 vil først tjenestepersonbegrepet analyseres, og det vil stilles spørsmål ved lovgivers begrunnelse for avgrensningen av hvem som omfattes av bestemmelsen. Som en illustrasjon på at grensdragningen ikke utelukkende er prinsipielt begrunnet, vil det vises til den parallelle bestemmelsen i strl. § 286 om «særlig utsatte yrkesgrupper». Deretter vil det følge en analyse av vilkårene «søker å påvirke» en tjenesteperson «til å foreta eller unnlate å foreta» en tjenestehandling. Avslutningsvis i kapittel 2 stilles det spørsmål ved hva som er en strafferettslig relevant tjenestehandling.

I Oppgavens del 3 vil voldsvilkåret analyseres, før oppgaven i del 4 drøfter eventuelle straffritaks- eller straffenedsettelsesgrunner som kan være aktuelle ved vold mot

tjenestepersoner. Avslutningsvis i del 5 vil analysen sammenstilles i en konklusjon der problemstillingen vil bli besvart.

2 Vilkårene i straffeloven § 155(1)

2.1 Presentasjon av straffebestemmelsen

Straffeloven § 155 første ledd rammer den som «ved vold, trusler, skadeverk eller annen rettstridig adferd, påvirker en offentlig tjenesteperson til å foreta eller unnlate å foreta en tjenestehandling eller hindrer en slik handling eller søker å oppnå dette».

Bestemmelsen er i hovedsak en videreføring og sammenslåing av tidligere straffelov §§ 127 (vold) og 128 (trusler). Ved senere lovendringer er også alternativene «skadeverk» og «annen rettstridig adferd» tilført bestemmelsen⁶. At gjerningsbeskrivelsen i § 155 etter vedtakelsen er supplert med flere handlingsalternativer kan vanskelig tolkes annerledes enn at myndighetene har søkt å utvide beskyttelsen av sine tjenestepersoner. Så fremt legalitetsprinsippet ikke er til hinder for det, må denne intensjonen fra lovgiver tas høyde for i analysen av straffebestemmelsen. Spesielt dersom et vilkår etter ordlyden kan forstås på flere måter, vil den historiske utviklingen mot mer omfattende beskyttelse, kunne være et viktig argument for et konkret tolkningsresultat.

I de to neste kapitlene vil det redegjøres for de ulike vilkårene i strl. § 155 første ledd. Først vil det analyseres hvilke personer som er omfattet av vilkåret «offentlig tjenesteperson» og dermed har et strafferettslig vern. Deretter undersøkes det hva som ligger i å påvirke eller hindre en «tjenestehandling». Avslutningsvis vil voldskravet analyseres i et eget kapittel. Ettersom oppgaven er avgrenset til å omfatte voldssituasjoner, vil ikke de øvrige handlingsalternativene, «trusler», «skadeverk» og «annen rettstridig adferd» drøftes nærmere. Likevel er det verdt å nevne at det ikke alltid er et skarpt skille mellom disse vilkårene. Ut fra de konkrete omstendigheter kan en voldshandling like så godt betegnes som et skadeverk eller en trussel. Der analysen av voldsvilkåret diskuterer handlinger som befinner seg i en gråsoner mot disse vilkårene, vil disse trekkes inn i analysen.

⁶ Prop.66 L (2019-2020) s.155

2.2 Vilkåret «offentlig tjenesteperson» i strl. § 155(1)

Som nevnt i punkt 2.1 oppstiller straffeloven § 155 første ledd et forbud mot å med vold, søke å påvirke en tjenesteperson til å foreta eller unnlate å foreta en tjenestehandling, eller hindrer ham under utførelsen av en slik handling. Etter ordlyden rammer bestemmelsen en lang rekke handlinger, men også forsøk på påvirkning av offentlige tjenestepersoner gjennom de nevnte gjerninger er omfattet jf. ordlyden «søker». Med tanke på omfanget av kriminalisert adferd i § 155, er størrelsen på den beskyttede personkretsen svært sentral.

Ordlyden «offentlig tjenesteperson» må etter en alminnelig språkbruk forstås som enhver som utfører tjenester på vegne av stat og/eller kommune. I praksis dekker ordlyden enhver som er ansatt i det offentlige. Ordlydens utgangspunkt snevres en del inn av § 155 3. ledd der begrepet «offentlig tjenesteperson» er definert. Etter 3. ledd er «offentlig tjenesteperson» definert som enhver som utøver «offentlig myndighet» på vegne av stat eller kommune eller har slik «kompetanse i kraft av sin stilling». I tillegg fremgår det av 3.ledd at de som «yter bistand» til en «offentlig tjenesteperson» eller «sikrer dennes arbeidsplass» er beskyttet av § 155.

Legaldefinisjonen oppstiller et vilkår om utøvelse av «offentlig myndighet». «Offentlig myndighet» er i forarbeidene definert som kompetansen til å foreta inngrep som påvirker privatpersoner enten positivt eller negativt, på vegne av det offentlige. Slike inngrep krever i utgangspunktet hjemmel i lov etter grunnloven § 113 og kan bestå av alt fra byggetillatelse, til pålegg om innbetaling av tilleggsatt eller bortvisning fra offentlig område⁷. Utøvelsen av «offentlig myndighet» vil ofte medføre negative konsekvenser for enkelte borgere. Negative beslutninger kan omhandle dem direkte, som f.eks. avslag på søknad om skjenkebevilling. Eller mer indirekte ved at andre tilgodeses på deres bekostning, som når flere søker om offentlige tilskuddsmidler og andre får, men ikke dem. Dette kan ha store konsekvenser for dem beslutningene direkte/indirekte gjelder. Avslag på søknad om skjenkebevilling kan f.eks. føre til at restauranten må stenge dørene grunnet konkurs. Myndighetsutøvelsen kan derfor i ekstreme tilfeller føre til at folk i desperasjon forsøker å endre innholdet i offentlige vedtak, stoppe gjennomføringen av dem eller hevner seg på de ansvarlige bak beslutningene. Det er nettopp denne faren som ligger i kjernen av begrunnelsen for strl. § 155. Skal det offentlige maktapparatet fungere effektivt, må de som forbereder, beslutter og håndhever

⁷ Ot.prp.nr.8 (2007-2008) s.329.

forvaltningsvedtak være sikker på at dette ikke medfører personlige konsekvenser for dem selv og deres nærmeste familie. Dersom de ikke er trygge på dette, vil myndighetsutøvelsen kunne bli tilfeldig og mangelfull, stikk i strid med forvaltningsrettslige prinsipper.

Dette kriteriet må forstås slik at det avgrenser kretsen med offentlige ansatte som vernes etter strl. § 155 betydelig. Offentlige ansatte som ikke utøver «offentlig myndighet», faller utenfor definisjonen. Denne forståelsen er i tråd med lovgivers hensikt slik denne kommer til uttrykk i forarbeidene. Der uttrykkes det at presiseringen av begrepet «offentlig tjenestemann» skal klargjøre at offentlig ansatte ikke er å anse som «offentlige tjenestemenn» når de utøver funksjoner som også kan utføres av private og ikke har større beslutningskompetanse overfor andre enn det privat ansatte har.⁸

Begrunnelsen for denne innskrenkningen sammenlignet med straffeloven 1902 § 127 er todelt. For det første kan endringen forklares utfra formålet med det strafferettslige vernet som strl. § 155 oppstiller. Formålet er å beskytte den offentlige myndighetsutøvelse. Dette fremkommer klart av forarbeidene der det blant annet uttales at bestemmelsen bør avgrenses så langt som mulig til kun å verne dette.⁹ Fokuset er i forarbeidene lagt på å verne selve myndighetsutøvelsen mot uønsket påvirkning. At en avgrenset gruppe tjenesteytere får en ekstra beskyttelse mot spesielt vold og trusler mens de foretar slike handlinger, er en nødvendig forutsetning for å sikre at den offentlige myndighet utføres ordentlig, men dette er et biprodukt av formålet. Straffeloven 2005 har egne straffebud som gir folk i utsatte yrkesgrupper et økt strafferettslig vern mot f.eks. vold¹⁰. I tillegg har Høyesterett gjennom sin rettsanvendelse vist at strafferammene i de generelle voldsbestemmelsene gir rom for å idømme strengere straffer til dem som forgriper seg på arbeidstakere i utsatte yrkesgrupper.¹¹

Den andre begrunnelsen er at samfunnet har endret seg mye siden vedtakelsen av straffeloven i 1902. På starten av 1900-tallet var konseptet velferdsstaten fremmed for den lovgivende myndighet. I det minste var det få som kunne forutsett dens omfang da straffeloven ble vedtatt. Omfanget av personer som var omfattet av § 127 da arbeidet med straffeloven av 2005 ble påbegynt var stort. Samtidig har man sett en slags motreaksjon i form av at oppgaver som de siste tiår tradisjonelt har vært utført av stat eller kommune, nå helt eller delvis overlates til private aktører. Dette har skapt en uoversiktlig situasjon der det er vanskelig å

⁸ NOU 2002:4 s.291

⁹ NOU 2002:4 s.292

¹⁰ Se punkt 2.2.1

¹¹ Rt.1993 s.1163

avgjøre om en person er offentlig eller privat ansatt kun utfra tjenestene denne utfører. I tillegg er dette et kunstig skille i relasjon til strafferettslig beskyttelse.

Forarbeidene bruker bussjåfører som en illustrasjon på skillet mellom en «offentlig tjenesteperson» jf. § 155 og en offentlig ansatt uten strafferettslig vern etter bestemmelsen. Bussjåfører utfører en viktig samfunnstjeneste, men mangler et element av offentlig beslutningsmyndighet. Om vedkommende er ansatt i et offentlig eller et privat selskap bør derfor ikke avgjøre om vedkommende har krav på et styrket strafferettslig vern¹².

Forarbeidene bærer preg av å være seg bevisst på avgjørelsen i Rt.1983 s.868. Her forkastet Høyesterett en anke fra statsadvokaten i Hordaland over byrettens frifinnende dom for tiltalens punkt om overtredelse av tidligere straffelov §§ 127 og 128. Tiltalte ble frifunnet for vold mot «offentlig tjenesteperson» ettersom byretten mente at en bussjåfør ansatt i Bergen sporveier A/S ikke var ansatt i det offentlige og dermed ikke gitt et styrket strafferettslig vern. Høyesterett sa seg enig i dette og fremhevet at det her var snakk om personer som utførte funksjoner som likegodt kunne utøves av private og at dette var en gruppe ansatte som befant seg i grensesonen for det strafferettslige vern etter § 127. Dersom man skulle legge vekt på graden av statlig eierskap i aksjeselskapet, ville dette skape retts teknisk vanskelige løsninger hva angår skyldkravet og de faktiske forhold.

Formålet om å beskytte den offentlige myndighetshandling tydeliggjøres best av at enkelte offentlige ansatte kan være «offentlige tjenestepersoner» «i kraft av sin stilling». Ordlyden «i kraft av sin stilling» må forstås slik at enkelte personer er gitt et strafferettslig vern uavhengig av om de utøver «offentlig myndighet» på det aktuelle tidspunktet. Dette er også forutsatt i forarbeidene¹³. Begrunnelsen for dette skillet er at enkelte stillinger hovedsakelig innebærer utøvelse av offentlig myndighet. Disse stillingene er så nært knyttet til utøvelsen av offentlige myndighetsoppgaver, at personer som innehar dem, ofte identifiseres med forvaltningen. Kroneksempelen er ansatte i politiet. Slike personer er så nært tilknyttet offentlig myndighet at de er selve symbolet på håndhevelse av ro og orden. Ved angrep på politifolk i aktiv tjeneste, blir det kunstig å stille spørsmålet om politibetjenten utførte «offentlig myndighet» på angreps tidspunktet. Så lenge de er i aktiv tjeneste vil vold og/eller trusler mot dem kunne forhindre at nødvendige tjenestehandlinger som ikke er igangsatt blir påbegynt. Om slike

¹² NOU 2002:4 Ny Straffelov s.290

¹³ Ot.prp.nr.8 (2007-2008) s.330.

personer ikke har et forsterket strafferettslig vern, sender det et signal som på sikt kan utgjøre en trussel mot den effektive utførelsen av myndighetshandlinger.

For personer som sjeldnere eller helt sporadisk utøver offentlig myndighet, vil et generelt vern utenom disse situasjonene være mer betenkkelig. Dette skyldes at svært mange ulike yrker og personer unntaksvis kan utøve offentlig myndighet. Her vil ikke vold eller trusler utenfor tjenestehandlingstilfellene utgjøre en fare mot den effektive utøvelsen av offentlig myndighet.

En vekter vil f.eks. ikke utøve offentlig myndighet mens han sikrer ro og orden på et privat utested eller kjøpesenter. Vold og trusler rettet mot ham mens han utfører slikt arbeid rammes derfor ikke av strl. § 155. Dette endrer seg dersom han står vakt utenfor et offentlig bygg der det utøves offentlig myndighet, slik at han bidrar til å «sikre dennes arbeidsplass» jf. § 155 tredje ledd.

Dette eksempelet forklarer legaldefinisjonens passus om at den som «pliktmessig eller etter oppfordring yter bistand til en offentlig tjenesteperson, eller sikrer dennes arbeidsplass» har samme strafferettslige vern som den offentlige tjenestepersonen selv. Situasjoner kan oppstå der offentlige tjenestepersoner trenger hjelp fra publikum for å få gjennomført en myndighetshandling. Et klassisk eksempel er politimannen som trenger hjelp fra en forbipasserende for stoppe en kriminell på flukt. Formålet om å verne den offentlige myndighet effektivt, tilsier at i slike situasjoner må sivile som bistår med gjennomføringen få et utvidet strafferettslig vern. Hvis ikke dette er tilfellet kan det tenkes at privatpersoner vil bli motvillige til å assistere politiet av frykt for eget liv og helse. En slik situasjon er lite ønskelig fra statens side. Om slik motvilje blir den rådende oppfatningen blant befolkningen kan det i ytterste konsekvens få alvorlige følger for statens evne til å oppfylle sin del av samfunnskontrakten.

Det samme er begrunnelsen for at personer som «sikrer [offentlige tjenestepersoners] arbeidsplass» har et styrket strafferettslig vern mot vold og trusler. Dette alternativet er en formålsbegrunnet utvidelse sammenlignet med rettstilstanden etter strl. 1902 § 127.

Offentlige tjenestepersoner er avhengige av at deres arbeidsplass er trygg. Dersom de må arbeide i frykt for eget liv eller helse, skaper dette en stresset situasjon som kan påvirke tjenestepersonenes evne til å fatte riktige og objektive beslutninger som har forankring i lov. Vekttere eller andre som står vakt utenfor bygningen bidrar til å redusere denne risikoen og i

overført betydning beskytter de derfor den offentlige myndighetsutøvelse mot ytre påvirkning.

Nytt i strl. § 155 sammenlignet med strl. 1902 § 127 er at bestemmelsen nå eksplisitt også gjelder når handlingene nevnt i § 155 (1) rettes mot den internasjonale straffedomstol (ICC) sine tjenestepersoner i § 155 4. ledd. Dette er en gjennomføring av deler av de forpliktelsene Norge har påtatt seg som part i Roma-avtalen. I praksis var dette vernet også sikret av loven om gjennomføringen av Romavedtektene § 12 annet ledd, men bestemmelsen var lite konkret og ikke forståelig for vanlige folk. Isteden fremgår dette nå klart av § 155 4. ledd. Dette bidrar til at lovverket blir mer helhetlig og enklere for allmennheten å forstå.

2.2.1 Kort om vernet av “spesielt utsatte yrkesgrupper” i strl. § 286

En interessant utvikling i straffeloven § 155 sammenlignet med tidligere straffelov § 127 jf. § 128 er at de «ved jernbanerne ansatte betjente» ikke lenger er vernet som «offentlige tjenestepersoner». Isteden vernes nå denne gruppen mot vold i tjenesten gjennom § 286 første ledd jf. annet ledd bokstav b. Begrunnelsen er i hovedsak sammenfallende med det som er nevnt om bussjåfører i punkt 2.2. Endringen er likevel prinsipielt interessant ettersom den aktualiserer spørsmålet om hva som er forskjellen mellom en «offentlig tjenesteperson» etter § 155 og en «særskilt utsatt yrkesgruppe» etter § 286. Hva er hovedforskjellene mellom bestemmelsene og hva er den legislative begrunnelsen for et ekstra vern i § 286 i utgangspunktet.

Forarbeidene til straffeloven av 2005 besvarer delvis de nevnte spørsmålene. I Ot.prp.nr.22 (2008-2009) gjentas begrunnelsen fra de eldre forarbeidene om årsaken til at virkeområdet til § 127 ble innsnevret ved overgangen til nye § 155. Dette er behandlet under 2.2, men i korte trekk er begrunnelsen at det er den offentlige myndighet som skal beskyttes av § 155 og ikke enkeltindivider. Likevel fant stortinget at de som mistet det strafferettslige vernet ved denne endringen skulle fortsette å ha et strafferettslig vern. Forarbeidene nevner eksplisitt helsepersonell, ansatte i offentlig transport og lærere¹⁴. Ved ikrafttredelsen til straffeloven 2005 var vernet etter § 186 også begrenset til disse yrkesgruppene jf. daværende annet ledd. Ved en senere lovendring ble brann- og redningspersonell tilført bestemmelsens annet ledd.

¹⁴ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) side 147.

Begrunnelsen for at lovgiver vedtok en ny egen straffebestemmelse som skal beskytte særskilt utsatte yrkesgrupper er at disse utfører viktige samfunnsoppgaver som medfører en bred kontaktflate mot en ubestemt krets av personer.¹⁵ Denne begrunnelsen er veldig generell og i utgangspunktet lite egnet til å foreta en rettslig avgrensning av den beskyttede personkretsen. Det er flere yrkesgrupper som i det daglige oppfyller disse kriteriene f.eks. vektere og servitører i restaurantbransjen. Likevel må det antas at oppregningen i § 186 annet ledd er uttømmende.

Spesielt i forhold til lærere virker begrunnelsen kunstig. § 186 verner lærere i grunnskolen og videregående mot vold under yrkesutøvelsen. Samtidig kan det ikke være vold fra elevene som er bestemmelsens hovedfokus. Frem til tidligst 9ende trinn er elevene under den kriminelle lavalder og derfor ikke strafferettslig ansvarlig jf. strl. § 20 første ledd. Med mindre bestemmelsen skal beskytte lærere mot sinte foreldre, viser statistikken at lærere er langt fra å være en spesielt utsatt yrkesgruppe. Tall fra Utdanningsforbundet viser at under 7 % av de spurte lærerne på ungdomstrinnet hadde blitt utsatt for vold og i videregående er tallet 1 %¹⁶.

De samme innvendingene kan i utgangspunktet gjøres gjeldende mot brann- og redningspersonell i tjeneste jf. bokstav a. Intuitivt er det vanskelig å forstå at folk som slukker branner og berger liv skal bli møtt med voldshandlinger med hensikt om å påvirke yrkesutøvelsen. Satt på spissen kan man stille seg spørsmålet om andre enn brannstifere og forsikringssvindlere vil ha en rasjonell interesse i å motarbeide disse yrkesgruppene. Dersom formålet mer konkret er å beskytte mot irrasjonelle voldshandlinger kan det innvendes at et slikt formål lett kan være i strid med straffelovgivningens overordnede formål om allmennprevensjon. Irrasjonelle handlinger vil i mange tilfeller skyldes psykiske lidelser eller situasjonsutløst stress eller redsel. Førstnevnte er en unnskyldningsgrunn jf. strl. § 20 som kan føre til straffrihet, mens de to sistnevnte er formildende omstendigheter ved straffeutmålingen. Dette harmonerer åpenbart dårlig med begrunnelsen for § 286 som er å verne individer som utfører viktige samfunnsoppgaver med en bred kontaktflate mot andre mennesker. En straffebestemmelse kan bare ha en preventiv effekt på folk som handler rasjonelt.

¹⁵ Op.cit. side 146.

¹⁶ Hæimsæter, May-Britt og Vik, Marius *Vold og trusler på norske skoler*, Oslo, 2019.

I relasjon til arbeidere innenfor persontransport og helsepersonell passer begrunnelsen for § 286 bedre. Her viser også en gjennomgang av rettspraksis at voldstilfellene er omfattende og en særbestemmelse i straffeloven kan på sikt ha en adferdsendrende effekt. Samtidig har Høyesterett i sin rettspraksis slått fast at det er rom i de alminnelige voldsbestemmelsene for å idømme ubetinget fengselsstraff, som er utgangspunktet ved overtredelse av § 286.

Om lovgiver er fast bestemt på at det er et behov for en særbestemmelse i straffelovgivningen som beskytter den offentlige myndighet og en annen som beskytter individer som utfører viktige samfunnsoppgaver med en bred kontaktflate mot andre mennesker, kan det stilles spørsmål ved om ikke sistnevnte bestemmelse bør gjennomgå en omfattende endring. Dagens bestemmelse er et resultat av et vidt lovformål, men har en snever anvendelse ettersom listen av beskyttede yrkesgrupper i § 186 annet ledd er uttømmende. I tillegg er den beskyttede kretsen utvalgt utfra politiske kompromisser og ikke juridisk holdbare begrunnelser. Straff er vårt sterkeste virkemiddel ved bekjempelsen av uønsket adferd og utgangspunktet ved overtredelse av § 286 er som kjent ubetinget fengsel. Da må det stilles strenge krav til lovgivers vurderinger og den juridiske begrunnelsen for hvorfor de nevnte yrkesgrupper skal ha et ekstra strafferettslig vern enn det som fremkommer av de generelle voldsbestemmelsene i straffeloven kapittel 25.

En løsning som ivaretar den indre sammenhengen i straffeloven samtidig som den tilbyr et styrket strafferettslig vern, er en straffebestemmelse inspirert av finsk strafferett. Finsk strafferett har en straffebestemmelse som i all hovedsak tilsvarer § 155 og en straffebestemmelse som innvilger et ekstra strafferettslig vern til personer som ikke utfører offentlige myndighetshandlinger, men som bidrar til å opprettholde den offentlige ro og orden. Etter den finske straffeloven kapittel 17 § 6 vernes førere og personer likestilt med førere av kollektivtransport samt passasjerer som på oppfordring bistår disse, billettkontrollører i kollektivtrafikken, vektene, ordensmenn ved friluftsområder, ordensmenn ved allmenne sammenkomster og ved innkvarteringer og på restauranter. I tillegg omfattes personer som har fått i oppdrag å opprettholde ro og orden på en bestemt plass eller ved et bestemt objekt.¹⁷

Det prinsipielt interessante med den finske løsningen er at den i stor grad er begrunnet utfra de samme hensyn som begrunner den norske. Det er en bestemmelse som har som formål å

¹⁷ RP 6/1997 rd side 114.

beskytte den offentlige myndighet fra ytre påvirkning og å verne den som ivaretar sikkerheten til personer i utsatte yrker. Forskjellen er at den finske løsningen inntar et prinsipielt standpunkt. Kun personer som utfører tjenester som bidrar til å opprettholde ro og orden får et styrket strafferettslig vern. Begrunnelsen er enkel og logisk. Disse personene befinner seg ofte i konfliktsituasjoner og et strafferettslig vern bidrar til å styrke deres autoritet og kan på sikt derfor redusere konfliktnivået som oppstår mellom ordensvakter og publikum. Den norske lovgivningen er ikke så prinsippfast og fremstår derfor som mer vilkårlig. En løsning alla den finske, men der det nåværende vernet til drosjesjåfører og medisinsk personell ivaretas gjennom straffeutmålingen for overtredelse av voldsbestemmelsene fremstår derfor som både formålstjenlig og har en sterkere juridisk begrunnelse.

2.3 Vilkårene «søker å påvirke» eller «hindre» en tjenestehandling

2.3.1 Introduksjon

For at vold mot en «offentlig tjenesteperson» skal rammes av straffeloven § 155 første ledd er det en forutsetning at voldshandlingen søker å påvirke en «tjenestehandling». Matningsdal beskriver dette tilknytningskravet som et krav om at voldshandlingen virker tvingende i forhold til tjenestehandlingen.¹⁸ Forarbeidene er inne på det samme når de beskriver tilknytningskravet som et krav om at voldshandlingen må være et forsøk på å «påvirke den offentlige tjenestemannen til å foreta eller unnlate å foreta en tjenestehandling – eller på annen måte å hindre vedkommende i utførelsen av tjenestehandlingen.»¹⁹

I realiteten oppstiller ordlyden to ulike begrensninger av straffebestemmelsens virkeområde. Den første er at voldshandlingen må være utført med forsett om å påvirke- herunder også hindre, en tjenestehandling. Som det vil vises nedenfor, avgrenser dette vilkåret straffebestemmelsens virkeområde slik at blind vold uten andre hensikter, rettet mot f.eks. politiet faller utenfor. Den andre innskrenkningen er definisjonen av hva som er en strafferettslig relevant «tjenestehandling». Dersom definisjonen av «tjenestehandling» er snever, f.eks. kun offentlige myndighetshandlinger, vil vernet etter bestemmelsen bli vesentlig

¹⁸ Matningsdal, Magnus, *Norsk lovkommentar*, note 1046

¹⁹ Ot.prp.nr.8 (2007-2008) s.328-329.

mindre enn dersom vilkåret defineres som enhver handling utført av en «offentlig tjenesteperson».

I denne delen av oppgaven vil det først redegjøres for hva som ligger i kravet om at voldshandlingen må forsøke å påvirke tjenestepersonen til å foreta eller unnlate en tjenestehandling. Deretter vil alternativet «hindrer» analyseres. Avslutningsvis vil det drøftes hva som er omfattet av begrepet «tjenestehandling» i strl. § 155 første ledd.

2.3.2 «søker å påvirke en tjenestehandling» i strl. § 155

Ordlyden «søker å påvirke en tjenestehandling» sier først og fremst at forsøkshandlinger er å anse som fullendte lovovertrедelser. For straffespørsmålet er det derfor likegyldig om voldshandlingen faktisk fikk tjenestepersonen til å foreta eller unnlate å foreta den planlagte tjenestehandlingen. Det sentrale rettsspørsmålet er hvorvidt gjerningspersonen har forsøkt å påvirke vedkommende tjenestehandling.

Et annet hovedpoeng ordlyden får frem, er at dersom voldshandlingen ikke er et forsøk på å influere en tjenestehandling, rammes ikke forholdet av strl. § 155(1). En kan tenke seg tilfeller der «offentlige tjenestepersoner» blir angrepet, uten at dette har en tilknytning til en tjenestehandling. Et eksempel kan være russen som kaster vannballonger mot politibetjentene som nyter lunsjen sin i parken. Et annet kan være vold mot saksbehandleren på det lokale NAV-kontoret, dersom voldshandlingen er motivert av en generell misnøye mot den offentlige forvaltning.

En annen side av at voldshandlingen må forsøke å påvirke en tjenestehandling, er at dersom tjenestehandlingen er ferdig utført vil forholdet falle utenfor strl. § 155 første ledd. Er handlingen fullført, er det i realiteten vanskelig å påvirke den retroaktivt. Hypotetisk sett er det likevel mulig at det foreligger en overtrедelse av strl. § 155(1) selv når tjenestehandlingen er utøvet. Disse tilfellene omtales i den juridiske litteraturen som utjenlige forsøk. En inngående diskusjon av denne typen forsøk faller utenfor oppgavens formål. Disse vil derfor ikke diskuteres videre.

Domspremissene i Høyesteretts frifinnende dom med referansekoden Rt.1953 s.1204 er på mange måter illustrerende for den begrensningen som ligger i kravet om at voldshandlingen må søke å tvinge tjenestepersonen til å foreta/unnlate en tjenestehandling eller hindre ham under utførelsen. Spørsmålet i saken var om siktede var korrekt dømt av forhørsretten for en

overtredelse av strl. 1902 § 127 nåværende § 155(1). Grunnet manglende opplysninger om saksforholdet besvarte ikke Høyesterett dette bekreftende, men opphevet isteden den fellende dommen fra forhørsretten. Det faktum som er opplyst er at en sysselmann og hans fullmektig hadde foretatt en husransakelse og inndratt siktedes pistol. Etter at ransakelsen var ferdig, forlot sysselmannsfullmektigen leiligheten med pistolen. Sysselmannen ble en stund igjen i leiligheten til siktede og da han forlot leiligheten slo siktede ham to ganger i ansiktet.

Høyesterett bemerker at faktum ikke er tilstrekkelig til å begrunne en fellende dom for overtredelse av § 127. Begrunnelsen deres var at det var tvilsomt om slagene mot sysselmannen var gitt med den hensikt å påvirke husransakelsen eller inndragelsen av pistolen. I dette tilfellet var begge tjenestehandlingene ferdig utført når slagene ble utdelt. Høyesterett la heller ingen vekt på forhørsrettens syn om at det å forlate stedet etter endt ransakelse inngikk i tjenestehandlingen.

Nytt av straffeloven § 155 sammenlignet med den nå opphevede loven av 1902, er dersom voldshandlingen er foretatt for å «gjengjelde» en forutgående tjenestehandling, er dette nå straffbart etter strl. § 155 annet ledd. I eksempelet fra Høyesterett nevnt over, kan man tenke seg at de to slagene som traff sysselmannen i ansiktet, ble utdelt for å hevne ransakingen og inndragelsen av pistolen. Dersom dette var gjerningsmannens hensikt, ville dette forholdet nå blitt subsumert under § 155 annet ledd. For at annet ledd skal ha bitt og selvstendig betydning, er det en forutsetning at vold som ikke søker å påvirke en pågående tjenestehandling, eller søker å motivere tjenestepersonen til å foreta en slik, faller utenfor virkeområdet til første ledd.

2.3.3 Alternativet «hindrer» en tjenestehandling

Alternativet «hindrer» ham under utførelsen av en tjenestehandling, er prinsipielt sett interessant. Vilkalet var en del av gjerningsbeskrivelsen i den tidligere strl. § 127, men ble avskaffet ved vedtakelsen av straffeloven 2005 § 155, før den ved en senere lovendring ble gjeninnført.²⁰ En alminnelig språklig forståelse av å «hindre» noen er at man vanskeliggjør deres utøvelse av en handling. Ser man hindrevilkalet i sammenheng med strl. § 155(1) øvrige handlingsalternativer, bekreftes langt på vei denne forståelsen. Dersom handlingsalternativet skal ha selvstendig betydning ved siden av alternativet «påvirker (...) til å foreta eller

²⁰ Se HR-2017-00717-U og Prop. L 66 (2019-2020) s.155

unnløse», må det rette seg mot de tilfellene der gjerningspersonen er innforstått med at tjenestehandlingen vil bli gjennomført, men likevel utfører handlinger som vanskeliggjør denne. Forarbeidenes eksempel om å nekte adgang til steder tjenestepersonen har berettiget adgang, underbygger denne forståelsen²¹. Det er heller ikke vanskelig å forestille seg muligheten for at gjerningspersonen er innforstått med at tjenestehandlingen vil bli gjennomført, men finner dette frustrerende og ønsker å vanskeliggjøre utførelsen.

Samtidig er ikke skillet mellom det å «hindre» gjennomføringen av og det å forsøke å påvirke en tjenestehandling, skarp. Dette er illustreres best i HR-2017-00717-U der Høyesterett slår fast at alternativet «hindrer» er omfattet av ordlyden «påvirker». Man kan derfor stille seg spørsmålet om alternativet har selvstendig betydning.

Forutsatt at vilkåret har selvstendig betydning, må det trekkes en nedre grense for hva som regnes som å «hindre» tjenestepersonen under utførelsen av en tjenestehandling. En naturlig forståelse av å «hindre» må være at handlingen er i stand til å vanskeliggjøre utførelsen av en tjenestehandling. Dersom voldshandlingen i realiteten ikke er brysom for tjenestepersonen, må forholdet subsumeres under en annen straffebestemmelse. Spesielt der tjenestepersonene opptrer i fellesskap- to eller flere og handlingen kun retter seg mot en av dem, møter man på prinsipielt vanskelige spørsmål. Er voldsutøvelsen i tillegg i det nedre sjikt, forsterkes problematikken.

Illustrerende på mange måter er Rt.1999 s.240 der siktede hadde spyttet på en politibetjent i bilen på vei til politistasjonen. Høyesterettsdommer Flock, som representant for flertallet (dissens 3-2), la til grunn at spytingen i den konkrete situasjonen- under oppsyn og i baksetet av politibilen, ikke utgjorde en hindring etter strl. 1902 § 127. Samtidig holdt han muligheten åpen for at spyting kunne utgjøre en «hindring» i andre situasjoner.

Høyesterettsdommer Skoghøy som representerte mindretallet, anså handlingen som en strafferettslig relevant «hindring». Domspremissene nevner ikke hvorfor de ulike fraksjonene i Høyesterett så ulikt på spørsmålet. I tillegg er ingen av standpunktene begrunnet. Det er nærliggende å anta at flertallet har vektlagt at spytingen ikke påvirket føreren av bilen og dermed ikke «hindret» tjenestehandlingen som bestod i å transportere siktede til politistasjonen. Dette underbygges av at Høyesteretts flertall anså spyting som vold etter

²¹ Prop. L 66. (2019-2020) s.155

daværende § 127 og at førstvoterende anerkjente at spyting kunne oppleves hindrende i andre situasjoner.

En slik tolkning er etter undertegnedes skjønn ikke holdbar. Som det vil vises under, kan vold rettet mot en politihund omfattes av straffeloven § 155 første ledd.²² Begrunnelsen er i stor grad basert på formålsbetraktninger og at det ikke er et absolutt vilkår at volden retter seg mot tjenstepersonen selv. Etter undertegnedes skjønn må da også en hindrende gjerning rettet mot en tjensteperson, betegnes som hindrende for hele enheten. Denne løsningen bidrar til intern sammenheng i straffeloven.

Likevel er dommen gjeldende rett og noe en må forholde seg til. Når resultatet hverken kan begrunnes med at spyting ikke er vold etter strl. § 155 (dissens 3-2) eller at handlingen kun rammer en av tjenstepersonene i gruppen, må konklusjonen være at dersom voldsutøvelsen er liten og den kun rammer et medlem av en gruppe, tilsier rimelighetsbetraktninger at forholdet er så ubetydelig at det ikke bør rammes av straffeloven § 155 første ledd.

2.3.4 Hva er en strafferettslig relevant tjenestehandling etter strl. § 155

Kravet om at voldshandlingen må være et forsøk på å påvirke utførelsen av en tjenestehandling eller et forsøk på å hindre utførelsen av en slik, aktualiserer spørsmålet om hva som er en «tjenestehandling» etter strl. § 155 første ledd. Voldshandlinger mot «offentlige tjenstepersoner» som ikke rammer deres tjenestehandlinger, må som nevnt straffes etter andre straffebestemmelser²³.

Ordlyden «tjenestehandling» sier lite konkret om hvilke handlinger som er søkt beskyttet. En mulig forståelse er at enhver handling utført av en tjensteperson er en «tjenestehandling». En annen tolkning er at kun de handlingene som er utførelse av offentlig myndighet er omfattes. Disse tolkningsalternativene markerer ytterpunktene for hva som naturlig omfattes av ordlyden. Forarbeidene og Høyesterettspraksis viser derimot at ingen av dem er uttrykk for gjeldende rett. Løsningen ligger et sted imellom²⁴. En viss begrensning følger riktignok av at offentlig ansatte som kun unntaksvis utøver offentlig myndighet, kun er beskyttet av

²² Se punkt 3.2.1

²³ Se punkt 2.2.1 og punkt 2.2.2

²⁴ NOU 2002:4 s.291

straffebestemmelsen når de utøver slik myndighet.²⁵ Spørsmålet er derfor mer interessant når tjenestepersonen er en «offentlig tjenesteperson» i kraft av sin stilling.

I forarbeidene er det fremhevet at vilkåret tjenestehandling ikke trenger å ha karakter av, eller innebære utøvelse av offentlig myndighet.²⁶ Likevel tilsier rimelighetsbetraktninger og formålet om å beskytte offentlig myndighet, at ikke enhver handling utført av tjenestepersoner er en «tjenestehandling» etter straffeloven § 155 første ledd.

Rettspraksis etter strl. 1902 § 127 mangler avgjørende bidrag for en konkret grensdragning. Spørsmålet om det foreligger en tjenestehandling er vurdert av Høyesterett ved flere anledninger, men med unntak av de tilfellene der tjenestehandlingen var avsluttet eller ulovlig²⁷, har retten kommet frem til at det forelå en tjenestehandling. Eksempler fra rettspraksis er konduktøren som forsøkte å komme seg på toget, politiet som transporterte promillekjøreren til lege for utåndingskontroll og en ansatt hos helse- og sosialetaten som under utførelsen av en omplassering av et barn forsøkte å bryte opp døren til værelset der mor oppholdt seg med barnet²⁸.

Selv om en nedre grense ikke er trukket i rettspraksis, er det naturlig å anta at domstolene ikke vil stille nevneverdige krav til hva som utgjør en tjenestehandling etter strl. § 155 første ledd. Dersom handlingen er et ledd i, eller har tilknytning til oppgaver som naturlig faller inn under tjenestepersonens arbeidsoppgaver, vil nok domstolene anse forholdet som en tjenestehandling.

²⁵ Se punkt 2.1

²⁶ Ibid.

²⁷ Se henholdsvis Rt.1953 s.1204 og Rt.1930 s.1312.

²⁸ Henholdsvis Rt.1952 s.719, Rt.1961 s.1060 og Rt.1998 s.1092

3 Voldsbegrepet i straffeloven § 155(1)

3.1 Introduksjon av voldsbegrepet

En forståelse av voldsbegrepet i straffeloven § 155 er helt sentralt om man skal få en oppfatning av hvor omfattende vernet av offentlig myndighet er i praksis. I realiteten er voldshandlinger og trusler om å bli møtt med slike, de vanligste formene for ulovlig påvirkning som «offentlige tjenestepersoner» blir utsatt for i arbeidet. Samtidig er vold et begrep som er gjennomgående i norsk straffelovgivning. Spesielt i straffeloven kapittel 25 om voldslovbrudd. Når samme begrep brukes i flere straffebestemmelser, er det en presumsjon for at begrepet skal tolkes likt. Dette skyldes at en lik tolkning av samme begrep bidrar til at lovverket får et helhetlig preg og blir lettere å forstå for den som tolker loven. I tillegg øker det forutberegneligheten.

Dette er også utgangspunktet for voldsbegrepet i § 155. Det er utvilsomt at kjernen i voldsbegrepet er det samme som i straffelovens kapittel 25. I forarbeidene er vold etter § 271 om kroppskrenkelse definert som en maktanvendelse som fysisk krenker en annen persons legeme. Dette er en vid definisjon, der omfanget av ordet «krenker» er det eneste som setter grenser for hva som kan oppfattes som vold. De samme forarbeidene fremhever at hva som utgjør en krenkelse er underlagt en juridisk vurdering av kraftanvendelsens styrke og dens krenkende karakter²⁹.

Selv om kjernen i voldsbegrepet er den samme i straffelovgivningen, er det dermed ikke sagt at den konkrete vurderingen av om en kraftanvendelse er strafferettslig relevant vold, alltid vil slå likt ut etter § 155 og § 271. Straffebestemmelsene bygger på to ulike formål. § 155 skal sikre den offentlige myndighetsutøvelsen. Formålet etter § 271 er derimot å sikre individers personlige integritet. Denne ulikheten i formålet begrunner hvorfor grensespørsmål må løses forskjellig. Mindre kraftanstrengelser som mangler tilstrekkelig styrke eller krenkende karakter til å være vold etter § 271 kan være egnet til å vanskeliggjøre en «offentlig tjenesteperson» sin myndighetsutøvelse.

At det er en praktisk nyanseforskjell, er også lagt til grunn av lovgiver i forarbeidene. Her uttales det at voldsbegrepet i § 155 skal tolkes slik begrepet er tolket i rettspraksis om strl.

²⁹ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s.428

1902 § 127 og at dette innebærer en videre forståelse av vold enn det som er vanlig etter strl. § 271³⁰. I de neste avsnittene vil det redegjøres for voldsbegrepets yttergrenser etter § 155. Som nevnt i forarbeidene er rettsstilstanden etter strl. 1902 § 127 videreført. Dette betyr at rettspraksis, spesielt fra Høyesterett, om opphevede § 127 er relevant.

3.2 Kraftanvendelsens karakter

Som nevnt under punkt 3.1 er kjernen i voldsbegrepet en kraftanvendelse som krenker en annen persons legeme. Høyesterett tok tidlig stilling til rekkevidden av voldsbegrepet i strl. 1902 § 127. Førstvoterende aksepterte lagmannsrettens forståelse av begrepet vold i § 127³¹. Forståelsen var at vold måtte omfatte «hvilken som helst kraftanvendelse stor eller liten mot en person». Dette er en meget vid tolkning av voldsbegrepet, som går langt utover den alminnelige forståelsen av begrepet. Slik Høyesterett her indirekte definerer begrepet, vil det omfatte enhver kraftanvendelse, fra typiske voldshandlinger som slag og spark, til mer uskyldige handlinger som spyting, knips og klyp.

Langvarig rettspraksis og forarbeidene til straffeloven av 2005 viderefører den forståelsen som ble lagt til grunn av Høyesterett i 1922. I Rt.1930 s.1312 uttaler førstvoterende at «grad av styrke eller voldsomhet» er «uten betydning», og forarbeidene til straffeloven nevner spyting og vannsprut som handlinger omfattet av voldsbegrepet.³²

Den vide forståelsen av voldsbegrepet har en sterk forankring i formålet med straffebestemmelsen. Beskyttelsen av den offentlig myndighet og utøvelsen av denne. Dersom vernet om offentlig myndighet skal være effektivt, er det en forutsetning at enhver kraftanvendelse rettet mot offentlig tjenesteperson som er egnet til å hindre og/eller påvirke dennes myndighetsutøvelse er omfattet av voldsbegrepet i § 155.

Formålsbetraktninger begrunner også hvorfor bestemmelsen rammer de tilfellene der gjerningspersonen bruker hjelpemidler for å utføre en handling som er egnet til å hindre eller påvirke utførelsen av myndighetshandlinger. En kan tenke seg som et eksempel at gjerningspersonen opererer en bil eller annet maskineri. Personens kraftanvendelse består av å styre maskinen og kun indirekte retter den seg mot en offentlig tjenesteperson. En kan spørre

³⁰ Ot.prp.nr.8 (2007-2008) s. 329.

³¹ Rt.1922 s.73

³² Op.Cit s.209

seg om den hindringen eller påvirkningen som oppstår da er et resultat av en kraftanvendelse «mot en person». Svaret på dette spørsmålet må åpenbart være bekreftende. Det blir kunstig om man ikke skal karakterisere en handling som vold kun fordi gjerningspersonen har benyttet et hjelpemiddel og derfor skaper et mellomledd mellom seg selv og tjenestepersonen. En slik løsning harmonerer dårlig med straffebestemmelsens formål.

Rettspraksis bekrefter også at gjerningen er å betrakte som en voldshandling etter strl. § 155. I Rt.1983 s.652 ble tiltalte dømt for vold mot offentlig tjenesteperson etter dagjeldende § 127. Da han ble søkt stoppet for kontroll, fortsatte han å kjøre mot polititjenestemennene som måtte hoppe til side for å unngå påkjørsel. Førstvoterende fant det ikke relevant for spørsmålet om handlingen utgjorde «vold» at politimennene ikke ble truffet av bilen og at tiltalte heller ikke hadde til hensikt å treffe dem. Tilsvarende ble resultatet i Rt.1992 s.992 der tiltalte ble dømt for «vold» mot offentlig tjenesteperson for å ha sendt hunden sin på ham.

3.2.1 Vold mot hjelpemiddel og avgrensningen mot alternativet «skadeverk»

Et annet spørsmål er om voldshandlinger mot tjenestepersoners hjelpemiddel omfattes av forbudet i strl. § 155. I realiteten er dette et spørsmål om vold mot en gjenstand må anses som en voldshandling mot tjenestepersonen. Relevante eksempler på tjenestepersoners hjelpemidler kan være politibiler og politihunder. I mer hypotetiske tilfeller kan man tenke seg at vold mot person kan være en voldshandling som er egnet til å påvirke eller hindre myndighetsutøvelsen til en tjenestemann.

Ettersom definisjonen av «vold» er en kraftanstrengelse mot person, skulle en normal språklig forståelse av begrepet tilsi at voldshandlinger mot kjøretøy etc. faller utenfor virkeområdet til § 155. Kraftanstrengelsen retter seg ikke mot person, men mot en gjenstand. Et annet poeng som understøtter denne forståelsen, er at § 155 nevner «skadeverk» som et selvstendig grunnlag for anvendelse av § 155. Forutsetningen er som for voldshandlinger at skadeverket er gjort for å «hindre eller påvirke» den offentlige tjenestepersonens myndighetsutøvelse. I tillegg kan en slik forståelse skape utfordrende grensespørsmål mot anvendelsen av strl. § 156 som er en ren hindringsbestemmelse. Det er et grunnprinsipp i den juridiske metode at alternative vilkår og egne straffebestemmelser har et selvstendig virkeområde som ikke konsumeres i sin helhet av andre vilkår eller straffebestemmelser.

På den annen side kan det tenkes at den begåtte handling har et så fremtredende voldselement, at det er unaturlig å anse den som et «skadeverk» eller en ren hindringsakt. Graden av vold vil f.eks. være vesentlig større dersom man kaster skarpe stener mot et vindu på skatteetatens kontor der en ansatt sitter synlig ved vinduet og realistisk sett kan bli skadet, enn dersom det ikke er noen på kontoret slik at formålet er å skremme. At de konkrete omstendighetene kan føre til nyansespørsmål, er også anerkjent av lovgiver i forarbeidene. Der nevnes det at tilføringen av «skadeverk» som eget alternativ i § 155 vil innebære gradvise overganger mellom handlingsalternativene. Mest sentralt for spørsmålet stilt over er likevel forarbeidenes eksempler på typiske tilfeller av «skadeverk» etter § 155. Der nevnes det å sperre for politibiler, sabotasje av tjenestebil og annet utstyr, samt knusing av rute på NAV-kontor.³³ Felles for disse eksemplene er at de mangler et fremtredende voldselement.

Den mest nærliggende forståelsen av lovgivers vilje slik denne kommer til uttrykk i forarbeidene er derfor at vold mot en gjenstand etter omstendighetene kan omfattes av vilkåret «vold» i § 155. Dette harmonerer best med uttalelsen om glidende overganger mellom handlingsalternativene og at eksemplene på «skadeverk» mangler et fremtredende voldselement.

Denne løsningen er også lagt til grunn i eldre rettspraksis fra Høyesterett. I Rt.1983 s.1449 hadde tiltalte kastet tomme glassflasker mot en politibil. Høyesterett forkastet anken over herredsrettens fellende dom for blant annet vold mot offentlig tjenesteperson etter § 127. I premissene bygget førstvoterende på den overnevnte Rt.1983 s.652 og gjentok standpunktet om at det var irrelevant for anvendelsen av § 127 om betjentene faktisk ble truffet av voldshandlingen, også dersom det aldri var tiltaltes hensikt å treffe. Viktigst er likevel at førstvoterende anså voldshandlingene som rettet mot politibetjentene som satt i bilen.

Et mer ekstremt tilfelle finner man i Rt.2008 s.788 der tiltalte var frikjent i underretten for overtredelse av strl. 1902 § 127. Tiltalte hadde under arrestasjonen slått og sparket mot en politihund, men aldri mot selve politimannen. Høyesterett tok påtalemyndighetens anke til følge og uttalte at § 127 også måtte omfatte vold mot politihund som blir benyttet som hjelpemiddel ved utførelsen av tjenestehandlingen. Førstvoterende uttalte at det ikke er et absolutt vilkår for anvendelse av § 127 at volden retter seg mot den offentlige tjenestepersonen og at en slik tolkning ville vært i strid med formålet.

³³ Prop. 66 L. (2019-2020) s.96

Tillegget «skadeverk» ble innført i straffeloven 2005 § 155 ved lovendring i 2020. Det foreligger derfor ingen rettspraksis knyttet til dette vilkåret. Det er derfor uvisst om flere av de overnevnte rettsavgjørelsene til Høyesterett i dag vil bli subsumert under skadeverksvilkåret. Antakeligvis er ikke det tilfellet. Spesielt tilfeller som Rt.2008 s.788 der voldselementet er fremtredende og rettet mot et levende dyr, er det kunstig å omtale det som «skadeverk». Med tanke på Høyesteretts forholdsvis pragmatiske tilnærming til spørsmålet om en handling er vold rettet mot person, har den gitt seg selv gode rammebetingelser for også å bruke handlingsalternativet «vold» etter lovendringen. I tillegg er det nok et sterkere uttrykk for klander å dømme etter dette handlingsalternativet enn etter «skadeverk». Det er derfor god grunn til å anta at Høyesterett ved grovere overtredelser av § 155 vil velge dette alternativet, selv om de konkrete omstendigheter plasserer tilfellet i grensesonen.

3.2.2 Omfattes kraftanvendelser som er av passiv karakter av voldsbegrepet?

I avsnittene over er det vist at Høyesterett tidvis har en pragmatisk tilnærming ved tolkningen av voldsbegrepet i § 155. Kraftanvendelse mot person har blitt tolket til å omfatte slag mot politihund og kasting av ølflasker mot politibil. I realiteten er dette formålsrettede tolkninger av voldsbegrepet der bestemmelsens formål tillegges avgjørende vekt. Et interessant spørsmål er da om formålsbetraktninger også har ført til at kraftanvendelser av passiv karakter omfattes av voldsbegrepet i § 155.

Kraftanvendelser av passiv karakter kan omfatte mange ulike typer handlinger. Felles for disse er at de vanskeliggjør tjenstepersonens myndighetsutøvelse uten å rette seg mot han eller hans hjelpemidler. Typiske eksempler vil være at personen spiller død, slik at tjenstepersonen må bære han, eller at han klamrer seg fast til rekkverk og nekter å slippe.

Kjerschow definerte «vold» etter tidligere straffelov § 127 som «en følbare fysisk innvirkning på person».³⁴ De passive kraftanvendelsene kan ha en «følbare fysisk innvirkning» på tjenstepersonen. Det kan oppstå senskader og muskelstrekk når man må slepe og dra i voksne mennesker som yter motstand. Gitt at terskelen for å utgjøre «vold» etter § 155 er satt såpass lavt, kan man tenke seg at bare det å måtte dra i personen som holder seg fast, er tilstrekkelig «følbare innvirkning» til å overskride terskelkravet.

³⁴ Kjerschow, straffeloven med kommentarer.

En slik innfallsvinkel i strid med en alminnelig språkforståelse av at kraftanvendelsen må være «på person». Dette er ikke tilfellet ved de passive kraftanvendelser. Dette skiller seg derfor markant fra tilfellene der gjerningspersonen anvender hjelpemidler for å utøve vold mot politiet eller retter volden mot deres hjelpemidler som hund eller politibil.

Metodisk sett medfører denne forskjellen at det ikke er en presiserende tolkning av ordlyden som foretas dersom domstolene konkluderer med at de passive kraftanvendelsene er omfattet av ordlyden «vold» i strl. § 155. Løsningen mangler grunnlag i ordlyden og tolkningsresultatet er en utvidende tolkning. Slike resultater vanskelig å forene med legalitetsprinsippet og hensynet til forutberegnelighet. Det er derfor en sterk presumsjon for at de passive kraftanvendelser ikke rammes av voldsvilkåret i strl. § 155.

Dette har Høyesterett indirekte sagt seg enige i. I Rt.1963 s.449 var tiltalte frikjent for vold mot offentlig tjenesteperson av underrettene. Han hadde satt begge bena i bakken og strittet imot mens han slang kraftig på overkroppen. Høyesterett forkastet anken med den begrunnelse at tiltaltes handlinger ikke var å anse som vold. Hvorfor tilfellet ikke var å anse som vold begrunnes ikke i særlig utstrekning av hverken Høyesterett eller underretten. Etter undertegnedes skjønn er den logiske begrunnelsen at passive kraftanvendelser ikke er forenlige med kravet om at handlingen er «på person» og at metodiske regler setter en stopper for å tolke begrepet utvidende til privatpersoners ugunst på strafferettens område.

4 Omstendigheter som kan føre til at vold mot «offentlig tjenesteperson» gjøres straffri eller fraviker utgangspunktet om ubetinget fengselsstraff

4.1 Introduksjon

I denne delen av oppgaven stilles det spørsmål ved om det finnes konkrete omstendigheter som kan medføre at ellers straffverdige overtredelser av strl. § 155 grunnet «vold» mot «offentlig tjenesteperson», bør lede til nedsatt straff eller straffrihet? Med dette spørsmålet siktes det ikke til tilfellene i strl. § 20 om manglende skyldene. I stedet er hensikten med dette spørsmålet omstendigheter som gjelder mer spesielt for voldslovbruddene i straffelovens kapittel 25 slik som provokasjon og retorsjon. I tillegg vil det undersøkes om nødverge etter strl. § 18 kan anvendes som fritaksgrunn der offentlige tjenestepersoner utfører ulovlige tjenestehandlinger.

I denne delen av oppgaven behandles først spørsmålet om straffrihet grunnet provokasjon fra den offentlige tjenestepersonen. Deretter behandles problemstillingen i relasjon til prinsippet om retorsjon.

4.2 Generelt om provokasjon som grunnlag for straffritak eller straffenedsettelse

«Offentlige tjenestepersoner» etter strl. § 155 er som nevnt i avsnitt 2.1 personer som utøver offentlig myndighet eller har slik kompetanse i kraft av sin stilling. Det er ikke tvilsomt at offentlig myndighetsutøvelse som rammer privatpersoner i seg selv kan oppleves provoserende. Dette kan skyldes at borgeren føler seg forfordelt eller urettferdig behandlet. Dette vil ikke i seg selv være tilstrekkelig til å regnes som en strafferettslig relevant provokasjon. En slik forståelse ville gjort strl. § 155 betydningsløs. En kan f.eks. tenke seg at politiet ønsker å bortvise en person fordi han har laget støy eller eskalert en anspekt situasjon. Privatpersonen finner selve bortvisningen provoserende og velger å slå til politibetjenten. Om han i denne situasjonen kunne påberopt seg provokasjon som fritaksgrunn for straff, vil

politibetjenten som sørger for bortvisningen stå uten det strafferettslige vernet som er formålet med § 155. Denne løsningen er derfor åpenbart ikke gjeldende rett.

Derimot kan man tenke seg situasjoner der «offentlige tjenestepersoner» ikke oppfører seg på en akseptabel måte i sitt møte med publikum. Hvis politimannen i eksempelet over f.eks. ber personen om å «pelle seg ut av sentrum din patetiske fyllek» eller fysisk dytter eller drar han vekk fra sentrumsområdet før personen rekker å overholde bortvisningsforbudet, er situasjonen meget annerledes. Private har en velbegrunnet forventning om at representanter for det offentlige oppfører seg ordentlig i sitt møte med borgerne. Når tjenestepersonene ikke oppfyller denne forventningen, men isteden er nedlatende eller voldelig, kan det argumenteres for at det foreligger en strafferettslig relevant provokasjon. I de neste avsnittene vil det redegjøres for hva som menes med strafferettslig relevant provokasjon og utforskes om dette kan påberopes i situasjoner der motparten er en «offentlig tjenesteperson». Redegjørelsen vil ta utgangspunkt i provokasjonsbegrepet slik dette er nedfelt i strl. § 271 annet ledd bokstav b.

4.2.1 Provokasjon etter straffeloven § 271

Etter straffeloven § 271 annet ledd bokstav b kan en «kroppskrenkelse gjøres straffri dersom den gjengjelder en forutgående kroppskrenkelse- skade eller særlig provoserende ytring.» Bruken av ordet «kan» i § 271 (2) B indikerer at dersom vilkårene er oppfylt, vil det være opp til domstolene å vurdere om det skal gis straffritak grunnet provokasjonen.

Den alminnelige forståelsen av begrepet «provokasjon» er at noen har provosert personen som utøver volden forut for voldshandlingen. Mest typisk er at voldsutøveren selv har blitt utsatt for en voldshandling som f.eks. slag eller spark, men provokasjonen kan også være verbal gjennom krenkende kommentarer eller provoserende utsagn. Samtidig vil ikke ethvert nedsettende utsagn og enhver integritetskrenkelse være tilstrekkelig for straffritak ved utøvelsen av vold. Som presisert av Matningsdal i hans lovkommentar er det et krav for straffritak at den forutgående krenkelsen er objektivt rettstridig.³⁵ Dette er i realiteten en presisering av at provokasjonen må være straffbar. Man kan ikke la seg provosere av hva som helst og påberope seg provokasjon som straffritaksgrunn.

Presiseringen av at provokasjonen må være objektivt rettstridig har nær sammenheng med den legislative begrunnelsen for provokasjonsinstituttet. Ved provokasjon har voldsutøveren utvist

³⁵ Matningsdal, M, *Norsk spesiell strafferett*, 2016 s.115

mindre skyld enn dersom voldshandlingen ikke er fremprovosert. Hans handlemønster er mer unnskyldelig som følge av provokasjonen³⁶. I tillegg kan provokasjonsinstituttet dels begrunnes av prosessøkonomiske hensyn. Dersom to personer havner i klammeri og utveksler kroppskrenkelser, kan hensynet til å spare staten for unødige utgifter begrunne at man ikke straffefølger begge parter for hver sin kroppskrenkelse, men anser det forhold at begge parter har blitt slått, som passende straff. Dette synspunktet understøttes av retorsjonsinstituttet som det vil kommes tilbake til.

4.2.2 Hvilket tiltalepunkt skal provokasjonen anvendes på

Strl. § 155 kan anvendes i konkurrans med andre straffebud. Dette gjelder også straffebudene i straffeloven kapittel 25, dersom hindringen av den offentlige myndighet er foretatt med en voldshandling. Dersom en person har utøvet vold mot en «offentlig tjenesteperson», vil han derfor tiltales for brudd på både § 155 og et straffebud i kapittel 25. For denne oppgaven er det straffebudet i § 271 om kroppskrenkelse som er av interesse, ettersom provokasjon/retorsjon kun kan medføre straffritak for kroppskrenkelser. For mer alvorlige voldshandlinger vil dette være formildende omstendigheter ved straffeutmålingen.

At bestemmelsen kan anvendes i konkurrans medfører at et prinsipielt spørsmål om hvilket straffebud, eventuelt begge, en forutgående provokasjon eller en etterfølgende retorsjon skal anvendes på. I tillegg er det av prinsipiell interesse å avklare om det stilles samme krav til provokasjonen eller retorsjonen dersom den skal anvendes ved straffeutmålingen for overtredelse av § 155, som dersom den skal anvendes på en bestemmelse i kapittel 25.

Spørsmålet om hvilket straffebud provokasjonen/retorsjonen skal anvendes på blir besvart i dette kapitlet, mens spørsmålet om terskelen for anvendelse av utmålingsprinsippene blir behandlet i et etterfølgende underkapittel.

Provokasjon er hjemlet i strl. § 271 annet ledd bokstav B, mens første ledd hjemler forbudet mot å krenke noen på legemet (kroppskrenkelse). En helhetlig lesning av § 271 første og annet ledd kan tale for at bestemmelsens annet ledd kun gjør seg gjeldende ved utmåling av straff for overtredelse av første ledd. En slik forståelse vil stenge for at provokasjon kan påberopes som fritaksgrunn for straff dersom den tiltalte har overtrådt et annet straffebud enn § 271 første ledd.

³⁶ Ibid., Side 112-113.

En kan spørre seg om en slik forståelse har de beste grunner for seg. For det første kan det oppstå tilfeller der en kroppskrenkelse rammes av flere straffebud som ivaretar ulike hensyn og kan anvendes i konkurrans med hverandre. Forholdet mellom §§ 155 og 271 første ledd er et godt eksempel. Provokasjonen er fortsatt den utløsende årsaken for at voldshandlingen fant sted. I tillegg utøver «offentlige tjenestepersoner» myndighet på vegne av fellesskapet. Det er derfor nødvendig å stille strengere krav til deres samhandling med publikum enn personer i andre stillinger. Når disse kravene til oppførsel ikke er oppfylt, men isteden er provoserende og objektivt rettstridig, taler grunnleggende rettferdighetshensyn for at brottsparten av klandereren rettes mot den «offentlige tjenestepersonen» som er den sterke part i interaksjonen. Om det motsatte er tilfellet, er ikke det en styrkelse av vernet om den offentlige myndighet, men et rettslig smutthull som åpner opp for at mindre ærbare tjenestepersoner misbruker sin stilling og myndighet.

Likevel indikerer forarbeidene at § 271 annet ledd ikke kan anvendes på konflikter mellom «offentlige tjenestepersoner» og den øvrige befolkning. Forarbeidene fremhevet i arbeidet med nåværende straffelov at det offentlige på prinsipielt grunnlag var imot å videreføre regler som resulterte i straffritak for ellers straffbare handlinger, grunnet sakens konkrete omstendigheter. Isteden ønsket myndighetene at overtrederen skulle dømmes til straff og at de formildende omstendighetene ble tatt i beregning på utmålingsstadiet³⁷.

Provokasjon etter § 271 annet ledd er en omstendighet som kan føre til straffritak. Dette står i klar kontrast til myndighetenes prinsipielle utgangspunkt. Det er derfor en sterk presumsjon for at § 271 annet ledd ikke ville blitt videreført dersom det var uttrykk for et generelt prinsipp om mulighet for straffritak ved provokasjon.

På bakgrunn av den rettstilstanden som er skissert i forarbeidene og at provokasjon er lovfestet i § 271 annet ledd er det derfor mest ryddig å konkludere med at provokasjon hjemlet i § 271 annet ledd kun kan anvendes på overtredelser av § 271 første ledd. Den har derfor ingen direkte juridisk anvendelse på de voldstilfellene som involverer «offentlige tjenestepersoner». Uavhengig av om tjenestepersonens opptreden etter forholdene oppfyller vilkårene i § 271 annet ledd. Straffritak for vold mot «offentlig tjenesteperson» som er foranlediget av provokasjon må derfor ha et annet hjemmelsgrunnlag dersom fritak for straff skal kunne bli reaksjonen.

³⁷ NOU 2002:4 s.192

4.3 Er “utilbørligt forhold” etter straffeloven av 1902 § 127 fortsatt gjeldende rett?

4.3.1 Kort om rettsutviklingen og avklaring av uklarheter

Straffeloven av 1902 inneholdt i § 127 annet ledd en bestemmelse om nedsatt strafferamme og i ytterste konsekvens straffritak for vold utøvet mot «offentlig tjenesteperson» dersom volden er foranlediget av et «utilbørligt forhold» hos tjenestepersonen. Ved vedtakelsen av den nye straffeloven av 2005 ble denne bestemmelsen sløyfet ved utformingen av nye § 155. En mulig forståelse av denne endringen er at rettstilstanden etter § 127 annet ledd ikke er tenkt videreført. I realiteten ville et slikt tolkningsresultat medført en rettstilstand der vernet om den offentlige myndighet blir utvidet. Dette fordi borgerne vil bli dømt for voldsutøvelsen, uten omsyn til eventuelle forhold hos tjenestepersonen som er egnet til å svekke graden av klander hos voldsutøveren.

Forarbeidene til straffeloven av 2005 forklarer at fjerningen av den lavere strafferammen i annet ledd første punktum ved utformingen av nye § 155, nok ikke var ment å ha denne virkningen³⁸. Den begrensningen på vernet av offentlig myndighet som fulgte av strl. 1902 § 127 annet ledd første punktum fremgår isteden av strafferammen i § 155 første ledd. At overtredelse av § 155 kan straffes med «bot» er et klart uttrykk for at konkrete omstendigheter kan tilsi at voldsutøveren har opptrådt så lite klanderverdig at utgangspunktet om ubetinget fengselsstraff blir fraveket. Derimot var det et bevisst valg fra myndighetenes side å fjerne muligheten for full frifinnelse ved «særdeles formildende omstendigheter etter annet ledd annet punktum. Etter forarbeidene skyldtes dette prinsipiell motstand mot regler om straffrihet.³⁹ En kan i lys av reglene om provokasjon/retorsjon i § 271 annet ledd stille spørsmål om hvor prinsipiell straffelovkommisjonen egentlig var i sin tilnærming. I underkapittel 4.5 vil det drøftes om det på prinsipielt grunnlag er akseptabelt at provokasjons- og retorsjonstilfellene ikke kan medføre straffritak kun fordi en «offentlig tjenesteperson» er involvert.

Provokasjon og retorsjon når den forutgående eller etterfølgende voldshandling er fremsatt av en «offentlig tjenesteperson» er ved lovendringen i 2005 begrenset til å bli et eventuelt

³⁸ NOU 2002:4 s.192

³⁹ Ibid. s.292

moment ved straffeutmålingen. Mest praktisk er det nå å betrakte provokasjon og retorsjon som mulige omstendigheter som gjør at utgangspunktet om ubetinget fengselsstraff fravikes.

Ved en slik vurdering bør det fortsatt være relevant om det foreligger omstendigheter hos tjenestepersonen som oppfyller kravet til å utgjøre et «utilbørligt forhold» etter strl. 1902 § 127 annet ledd første punktum. At regelen ikke lenger er gjeldende rett, bør ikke påvirke dette utgangspunktet nevneverdig. For det første er utgangspunktet ubetinget fengselsstraff for overtredelse av strl. § 155. En fravikelse av dette utgangspunktet krever derfor at det foreligger omstendigheter som sterkt taler i tiltaltes favør. Som det vil bli vist nedenfor, var terskelen for å anse et forhold som utilbørligt, relativt høy. Det tidligere vilkåret er derfor godt egnet som en rettslig veileder ved straffeutmålingen.

For det andre er forarbeidene mangelfulle hva gjelder spørsmålet om vilkår for at det idømmes kun bøtestraff eller betinget fengselsdom ved overtredelse av strl. § 155.

Forarbeidene nøyer seg med å nevne at strafferammen i § 155 første ledd åpner for denne muligheten. Når forarbeidene heller ikke sier noe om at terskelen for å idømme en mildere straff er senket eller høynet sammenlignet med rettstilstanden etter strl. 1902 § 127 annet ledd, er den naturligste tolkningen av dette at terskelen ligger på omtrent samme nivå. Da er standarden «utilbørligt forhold» det naturlige utgangspunktet når de formildende omstendighetene skyldes forhold hos den «offentlige tjenestepersonen». At vilkåret ble avskaffet grunnet prinsipiell motstand bør ikke endre på dette.

Dersom det skulle foreligge et «utilbørligt forhold» hos den offentlige tjenestepersonen jf. strl. 1902 § 127 annet ledd første punktum, vil dette med styrke tale for at straffen gjøres betinget eller redusert til en bot.

Den opprinnelige begrunnelsen for et eget vilkår om «utilbørligt forhold» ved provokasjon/retorsjon fra «offentlig tjenesteperson» var todelt. Dels kunne det begrunnes med at en effektiv håndhevelse av ro og orden krevde at politiet gis et visst slingringsmonn når de bruker makt. Man ønsker ikke et politikorps som overtenker eller betviler egne avgjørelser i sitt møte med publikum. Derfor må det aksepteres at det gjøres feil og at disse har bidratt til å eskalere situasjonen. Samtidig ønsket ikke lovgiver at mindre alvorlige feil skulle gi utslag i straffverdigheten av borgerens voldshandling. Vilkaåret «utilbørligt forhold» bidro til å skape en balanse mellom disse anerkjennelsene. Samtidig ble den konkrete grensedragningen mellom disse hensynene overlatt til domstolene.

Dels ble vilkåret begrunnet med at voldshandlingen fra borgerens side er en hindring av at offentlig myndighet gjennomføres i tråd med flertallsviljen. Selv om volden rent fysisk rammer tjenestepersonen, er det gjennomføringen som blir hindret og dette er av lovgiver ansett som en mer alvorlig krenkelse enn der volden rammer et enkeltindivid. Vilkaåret om «utilbørligt forhold» gjenspeiler lovgivers syn på klanderverdigheten av å hindre en myndighetshandling, ved at den oppstiller en forhøyet terskel for hvilke forhold hos tjenestepersonen som kommer borgeren til gode. Spesielt i de tilfeller der det er spørsmål om å fravike det rettslige utgangspunktet om ubetinget fengselsstraff.

Det er med andre ord en høyere inngangsterskel for å idømme bøter eller betinget fengselsstraff ved vold mot offentlige tjenestepersoner enn dersom kun privatpersoner er involvert i situasjonen. En kan spørre seg om en slik forhøyet terskel er nødvendig eller ønskelig. Dette spørsmålet vil bli diskutert i punkt 4.5.

4.3.2 Innholdet i vilkåret «utilbørligt forhold»

Vilkåret «utilbørligt forhold» er en rettslig standard i den forstand at bestemmelsen er bevisst vag og ubestemt i sitt innhold. Det er derfor ikke enkelt å si noe konkret om den alminnelige språkforståelsen av vilkåret. Isteden må en nøye seg med å poengtere at rettslige standarder er begreper som forandrer innhold over tid, i tråd med de rådende normer og rettferdighetsoppfatninger i samfunnet. Hva som vil være et «utilbørligt forhold» fra tjenestepersonens side har derfor et annet innhold i dag enn for femti år siden.

En annen utfordring fra et metodisk standpunkt er hvilken vekt som kan legges på tidligere rettspraksis. Spesielt der dommene er eldre kan det innvendes at tiden har løpt fra det synspunktet som var gjeldende på domstidspunktet og som var utslagsgivende ved tolkningen.

Høyesterett har flere ganger vurdert om det foreligger «utilbørligt forhold» fra tjenestepersoners side og domsgrunnene inneholder derfor en del uttalelser om hva som skal til for at terskelen er overtrådt. I Rt.1985 s.621 kom Høyesteretts frem til at det ikke er tilstrekkelig for å aktualisere «utilbørligt forhold» at tjenestepersonene har handlet «uheldig eller kritikkverdig». Om hvor terskelen ligger mer konkret utales det at et «utilbørligt forhold» er «noe mer enn en feilbedømming av situasjonen eller at man med en større grad av smidighet kunne unngått å sette forholdet på spissen». Bakgrunnen for dommen var at tiltalte

hadde stukket fingrene sine i øyet på en politimann og spyttet på ham gjentatte ganger under et basketak som oppstod etter at han ble rykket løs fra lyktestolpen han klamret seg fast til.

De øvrige avgjørelsene til Høyesterett har vært i saker der provokasjonselementet har stått i et åpenbart misforhold til voldshandlingene. I Rt.1930 s.724 bestod provokasjonen av at tiltalte ble arrestert på en bekjents private eiendom uten at politiet hadde mottatt tillatelse fra eieren. I Rt.1985 s.9 hadde politiet lyst tiltalte i ansiktet med en lommelykt og uttalt foran andre festdeltakere at han var en kjenning av politiet, i Rt.1935 s.182 hadde en politimann slått i et restaurantbord med politikøllen og bedt tiltalte fjerne seg straks og i Rt.1985 s.359 gav en trikkebetjent dårlig informasjon om reiseruter og ble møtt av en springskalle. I Rt.1987 s.1204 hadde en politimann sagt at en passasjers bruk av kompresshorn kunne på følger for førerretten til sjåføren.

De overnevnte tilfeller er lite egnede til å belyse spørsmålet terskelen for når provokasjon kan føre til straffenedsettelse eller straffefritak. I samtlige tilfeller opptrådte de «offentlige tjenestemennene» på uheldige måter, men lite provoserende og ikke objektivt rettstridig. Når handlingene ikke er egnet til å oppfylle kravet til provokasjon etter § 271 annet ledd er de lite hjelpelige i forhold til den høyere terskelen etter § 127 annet ledd første punktum.

Mer relevant for spørsmålet om terskelen for å anvende § 127 annet ledd første punktum er at den tidligere bestemmelsen henviste til tidligere § 228 tredje ledd nå § 271 annet ledd om provokasjon i form av forutgående legemsfornærmelse eller æreskrenkelse. Denne henvisningen kan tolkes som et signal om at æreskrenkelser og uhjemlede voldshandlinger fra «offentlige tjenestepersoner» vil tilfredsstillende kravet om et «utilbørligt forhold».

En slik forståelse er forenelig med de relevante hensyn som gjør seg gjeldende for spørsmålet om straffereduksjon og fritak ved provokasjon fra tjenestepersonens hold. Det tenkes her på vernet av den offentlige myndighet, skadefølgeprinsippet, prevensjonshensyn, klanderverdighet og generell rimelighet. For det første vil en forutgående provokasjon medføre at borgeren er mindre å klandre for å ha begått voldshandlingen enn dersom volden er uprovosert. For det andre er det grunn til å anta at vernet om den offentlige myndighet og den nært beslektede allmennprevensjonen står mye svakere i en situasjon med en forutgående provokasjon. Det er tjenestepersonen som her utgjør trusselen mot at flertallsviljen gjennomføres, ved at han forsettlig opptrer provoserende istedenfor å utføre

tjenestehandlingen på en akseptabel måte og med den respekten man kan forvente av en sterk part som representanter for det offentlige er.

Underbyggende for denne forståelsen er muligens Høyesteretts uttalelse i Rt.1983 s.375. Her hadde en politimann som utførte en bortvisning av en beruset person slått borgeren med flat hånd etter å ha blitt kalt noe lite flatterende. For spørsmålet om legemsfornærmelsen kunne gjøres straffri som følge av provokasjon påpekte Høyesterett at det må «stilles særlige krav til [politiets] selvbeherskelse i forbindelse med deres tjenesteutøvelse» og at «Selvbeherskelse er både en yrkesetisk plikt og en del av den faglige ferdighet som en politimann skal besitte». I lys av denne yrkesetiske plikten til selvbeherskelse som er pålagt politiet, kan det med fordel hevdes at dersom de istedenfor å beherske seg, bevisst eskalerer situasjonen med provoserende adferd i form av æreskrenkelser eller vold, så foreligger det et «utilbørlig forhold» som er unnskyldende dersom provokasjonen blir besvart av borgeren.

4.4 Retorsjon som grunnlag for straffritak eller straffenedsettelse

Retorsjon går som nevnt ut på at dersom en kropps- eller æreskrenkelse er besvart med enten en annen ærekrenkelse eller en legemsfornærmelse, kan domstolene velge å gjøre den utløsende (første) voldshandlingen straffri med den begrunnelse at han har fått sin straff ved gjengjeldelsen fra det opprinnelige offeret. Den som tar håndhevelsen av en krenkelse i egne hender med å ta igjen med samme mynt, har forspilt sin rett til å kreve den opprinnelige lovovertrederen straffet.

Spørsmålet for denne delen av oppgaven er om retorsjonsprinsippet er anvendelig når den gjengjeldende part er en «offentlig tjenesteperson» etter strl. § 155. Dette spørsmålet må avgrenses mot de tilfeller der privatpersonens voldshandling er egnet til å skape en nødvergesituasjon for tjenestepersonen. Det er med andre ord ikke tilfeller der f.eks. politiet må anvende makt for å stoppe en borger som utgjør en fare for politiet, seg selv eller personer som befinner seg i nærområdet som er tenkt her. Nødvergerett for politiet har egne lovbestemmelser med en videre skjønnsmargin enn for vanlige personer. Deres maktbruk i slike situasjoner er derfor ikke rettstridig og er dermed uegnet for en retorsjonsvurdering. Isteden siktes det til situasjoner der en tjenesteperson svarer på en uprovosert kropps- eller æreskrenkelse med en gjengjeldende krenkelse utenfor nødvergesituasjon og uten egen

lovhjemmel som legitimerer kropps- eller æreskrenkelsen. Et eksempel kan være saksbehandleren hos nav som besvarer en kraftig dytt med f.eks. en egen dytt eller et slag eller spark.

Utgangspunktet for retorsjonsvurderingen må som for spørsmålet om provokasjon ta utgangspunktet i tidligere § 127 annet ledd første punktum og kravet om «utilbørligt forhold».

I Rt.1985 s.621 diskuteres terskelen for hva som utgjør et «utilbørligt forhold». Beskrivelsen er ikke detaljert, men Høyesterett påpeker at det kreves noe mer enn en «uheldig» eller «kritikkverdig» handling. Retorsjon er en fysisk gjengjeldelse av en forutgående kroppskrenkelse eller kroppsskade. Med andre ord har tjenstepersonen utøvet vold mot en borger. Hvis det ikke foreligger en nødvergesituasjon eller slik vold mangler hjemmel i spesiallovgivning slik som f.eks. politiloven, vil den være rettstridig. At en offentlig tjensteperson bryter loven under utførelsen av offentlig myndighet, vil alltid være kritikkverdig. Om det er et «utilbørligt forhold» som krever at det er utvist større klander, beror da på hvilke(n) lovbestemmelse(r) som er brutt. Ved retorsjon vil det være en voldsbestemmelse som er brutt hvilket må sies å være meget alvorlig og tale sterkt for at det foreligger et «utilbørligt forhold».

I nevnte Rt.1983 s.375 fremhever førstvoterende at «selvbeherskelse er både en yrkesetisk plikt og en del av den faglige ferdighet som en politimann skal besitte». Prinsippet om selvbeherskelse er et grunnprinsipp for offentlig myndighetsutøvelse. Det offentlige regulerer samfunnet på innbyggernes vegne og skal ha felleskapets beste i tankene når det fattes vedtak og under gjennomføringen av disse. De bør derfor avstå fra å fatte unødvendige vedtak og ved bruk av makt bør denne begrenses til det strengt nødvendige. Prinsippet om måtehold ved maktbruk gjør seg spesielt gjeldende ved politiets samhandling med publikum. Som eneste myndighet med rett til legitim maktbruk har politiet et viktig samfunnsansvar og tilliten til deres utførelse av deres oppgaver er helt nødvendig for å opprettholde tilliten til det offentlige. Maktmisbruk fra deres side kan best beskrives som et tveegget sverd. Det svekker tilliten på både individ- og samfunnsnivå.

Som representant for den offentlige myndighet er den «offentlige tjenstepersonen» den sterke part i interaksjonen og det hviler et ekstra ansvar på dem for at situasjonen ikke eskalerer og blir voldelig. De er i tillegg beskyttet under myndighetsutøvelsen ved en forsterket straffetrussel mot den borgeren som hindrer dem under utøvelsen av myndighet,

med vold. Med dette i bakhodet og bevisst på at maktmisbruk er en trussel mot tilliten til politiet og det offentlige mer generelt må det kunne konkluderes med at vold fra tjenestepersonene utenfor nødvergesituasjoner er så klanderverdig at terskelen for «utilbørlig forhold» er oppnådd. At volden gjengjelder en forutgående kroppskrenkelse, endrer ikke dette.

Når terskelen først er nådd, bør det nærmest være en automatikk i at borgeren gis en klart mildere straff for å ha hindret tjenestepersonen ved sin voldsbruk. Der borgerens voldsutøvelse kan karakteriseres som begrenset eller av minimal betydning bør utmålingen begrenses til bøtestraff. Dette gir en brukbar harmoni i straffelovgivningen ved at man ikke avviker nevneverdig fra rettspraksisen knyttet til retorsjon etter § 271 annet ledd bokstav a.

4.5 Egne refleksjoner rundt provokasjon og retorsjon som grunnlag for straffritak eller straffenedsettelse

Etter dagens straffelovgivning er muligheten for straffritak grunnet provokasjon eller retorsjon utelukket. Vi har ikke lenger rettskilder som åpner for en slik mulighet etter lovendringen i 2005. Strafferammen i § 155 nevner bot som mildeste straff for vold som hindrer en «offentlig tjenesteperson» i å utføre en tjenestehandling. Bøtestraff er ikke i seg selv en veldig streng reaksjon. Den rammer i motsetning til betingede- og spesielt ubetingede fengselsstraffer kun økonomisk. Bøter er likevel en straff og dermed er rettstilstanden hva gjelder provokasjon og retorsjon etter § 155 ulik den som gjelder etter § 271 annet ledd.

Fra et prinsipielt ståsted kan det være problematisk at lovgiver ved utformingen av den nye straffeloven stengte muligheten for straffritak i tjenestepersonstilfellene, når denne muligheten står åpen når provokasjon/retorsjon oppstår i en konflikt mellom to sivilpersoner. Det kan argumenteres for at det å utøve vold mot en «offentlig tjenesteperson» er så klanderverdig at dette i seg selv stenger for straffritak. En slik konklusjon er lite nyansert og passer dårlig med tanke på hvor varierte de mulige tilfellene med vold mot tjenestepersoner er.

En bedre løsning kan være å overlate spørsmålet om straffritak til domstolenes fakultative skjønn slik som etter strl. § 271. Da blir de konkrete omstendighetene mer avgjørende og dette kan bidra til å holde den offentlige myndighet ansvarlig for sine tjenestepersoners handlinger.

Mest viktig er at den «offentlige tjenestepersonen» er en representant for den offentlige myndighet og dermed den sterke part i konflikten. Ulovlig vold under utøvelsen av offentlig myndighet er myndighetsmisbruk og uforenlig med den tilliten samfunnet har utvist ved å legitimere personen. Med andre ord kan man med fordel snu på argumentet om utelukkelse av straffritak. Som den sterke part og det offentliges representant er det vesentlig mindre ønskelig at vedkommende benytter uhjemlet vold i sin myndighetsutøvelse enn at en privatperson hindrer den offentlige myndighet ved vold. Dette er ofte underkommunisert i forarbeidene og Høyesteretts praksis. Et samfunn der borgerne straffes hardere for samme handling enn en representant for det offentlige, kan kun skape mistillit og mer uhjemlet vold. Det harmonerer dårlig med våre vestlige verdier, verdier som i stor grad ligger til grunn for vår rettsstat.

4.6 Vold mot en «offentlig tjenesteperson» for å avverge et rettstridig angrep

Nødvergebestemmelsen i strl. § 18 første ledd bokstav a til- c gjør ellers straffbare handlinger lovlige, dersom de er gjort for å «avverge et ulovlig angrep» og er proporsjonale utfra angrepets fare, hvilke interesser angrepet truer og angriperens skyld.

Denne retten til å beskytte seg selv og egne interesser mot et ulovlig angrep, innskrenkes etter 3. ledd dersom det er den offentlige myndighet som borgeren mener seg angrepet av og vil utøve nødverge mot. I tillegg til det generelle vilkåret om at handlingen må være «ulovlig», oppstiller 3. ledd et tilleggskrav om at tjenestepersonen handler med «forsett» eller «grovt uaktsomt». Dette tilleggskravet begrenser i realiteten borgernes nødvergerett til de tilfeller der en offentlig tjenesteperson bevisst utfører en ulovlig handling, eller der hans uvitenhet om handlingens manglende lovlighet er særdeles klanderverdig. I rettslitteraturen omtales dette som subjektiv skyld hos tjenestepersonen. En konsekvens av dette er at også i de tilfellene der hjemmelsgrunnlaget viser seg å svikte, men tjenestepersonen er i god tro om lovligheten av sin tjenestehandling, er nødverge i utgangspunktet avskåret.

Begrunnelsen for innskrenkningen er ifølge forarbeidene at den alminnelige nødvergeadgangen i for stor grad ville vanskeliggjøre gjennomføringen av offentlige oppgaver⁴⁰. Et slikt synspunkt har med første øyekast noe for seg. Man kan tenke seg at dersom nødvergebestemmelsen ikke innsnevres ved myndighetshandlinger, vil borgernes lydighet og vilje til å innrette seg etter offentlige påbud reduseres. Enkle påbud fra f.eks. politiet vil kunne bli møtt med motstand fordi borgeren mener at myndighetshandlingen er ulovlig. Sammenlignet med rettstilstanden etter 3.ledd er det grunn til å tro at lydigheten og innrettelsesviljen er større dersom man vet at tjenestepersonen må handle bevisst rettsstridig for at nødvergehandlinger skal kunne aksepteres.

Likevel er begrensningen på lovlig nødverge etter § 18 3.ledd betenkelig av flere grunner. Den mest alvorlige er at bestemmelsen er lite fleksibel og vil føre til enkelte grovt urimelige rettsavgjørelser. En kan tenke seg situasjoner der tjenestepersonen er i god tro om lovligheten av sin tjenestehandling, men utførelsen av denne vil medføre enten irreversibel skade eller fare for slik skade på folks rettigheter eller eiendeler.

Eksempelet til Henriksen er for så vidt illustrerende. Han nevner tilfellet der barnevernsmyndigheten med hjelp av politiet forsøker å frata foreldrene barnet og dette bygger på et ulovlig vedtak. Etter nåværende regel om nødverge er straffritak for foreldrene som fysisk motsetter seg dette, avskåret fordi tjenestepersonen er i god tro. Regelen tar ikke høyde for at det kan ta så lang tid å få omgjort det ulovlige vedtaket, at barnevernsmyndigheten finner det best for barnet at løsningen om tvangsovertakelse gjøres permanent. Hvis barnet har tilpasset seg den nye bosituasjonen og det er i barnets beste interesse å bli værende, kan et nytt vedtak være lovlig og en irreversibel skade funnet sted.

Et annet forhold som gjør begrensningen betenkelig, er at det er uvisst om den er nødvendig for å oppnå formålet om at tjenestepersonenes myndighetshandling skal møtes med lydighet. Nordmenn har generelt stor tillitt til de offentlige institusjonene⁴¹. Denne tilliten gjelder også institusjonenes pålegg og vedtak. Ser man dette i sammenheng med de alminnelige begrensningene på nødverge- at handlingen er ulovlig og motreaksjonen proporsjonal, er kravet om subjektiv skyld hos tjenestepersonen antakeligvis en begrensning av borgernes rett til motverge mot ulovlige tjenestehandlinger som det ikke er behov for. Den lydigheten som

⁴⁰ Se John Henriksens dissenterende redegjørelse i advokatforeningens høringsvar referert i NOU 2002:4 s.219

⁴¹ Kleven, Øyvind *Nordmenn på tillitstoppen i Europa*, publisert 2016 i serien samfunnsspeilet hos SSB.

er pålagt borgerne i rettspraksis⁴² vil oppnås med at tilliten til de offentlige institusjonene pleies.

⁴² Se Rt.1981 s.21 for en drøftelse av lydighetsplikten.

5 Oppsummering og konklusjon

Denne oppgaven har analysert vilkårene i straffeloven § 155 første ledd med den hensikt å vurdere om bestemmelsen er et egnet redskap for vern av den offentlige myndighet, eller en mulig trussel mot oppslutningen om våre offentlige institusjoner. Med potensiell trussel siktes det ikke her til grandiose tanker om at innholdet og virkeområdet til en straffebestemmelse i seg selv er nok til at den dokumentert gode oppslutningen vi nordmenn har om våre offentlige institusjoner, forvitrer. Tanken er heller den at man ved å analysere en sentral straffebestemmelse, får en innsikt i lovgivers tanker om det samfunnet vi lever i og deres syn på hvordan dette bør rettslig reguleres. Denne innsikten kan så brukes til å vurdere om lovgivers resonnementer og faglige vurderinger har gode grunner for seg, eller sender signaler som gir grunn til bekymring.

I arbeidet med denne analysen er det vist til lovgivers ønske om å beskytte utøvelsen av den offentlige myndighet. Dette hensynet begrunner hvorfor voldsbegrepet er tolket vesentlig videre i § 155 enn etter § 271, hvorfor til tross for innsnevringen i 2005, straffebestemmelsen beskytter så mange ulike stillingstyper som den gjør og ikke er begrenset til kun å omfatte politiet, og hvorfor borgerne ikke kan ty til nødverge mot tjenestehandlinger som fremstår som åpenbart ulovlige uten subjektiv skyld hos tjenestepersonen.

Disse forholdene må samlet sett vurderes som en omfattende strafferettslig beskyttelse av den offentlige myndighet. Ved at reaksjonen i utgangspunktet er ubetinget fengselsstraff og voldsbegrepet er gitt en meget vid definisjon i rettspraksis og forarbeider, vil de fleste kraftanvendelser mot tjenestepersonene være straffbare og resultere i ubetingede fengselsdommer. Vilket «påvirker» stiller heller ikke strenge krav til årsakssammenheng mellom volds- og tjenestehandlingen og myndighetsutøveren er gjennom innsnevringen i strl. § 18(3) sikret å bli møtt med lydighet under utførelsen så lenge han er i god tro om tjenestehandlingens lovlighet.

Forholdene sett under ett, gjør det forsvarlig å konkludere med at straffeloven § 155(1) er et egnet redskap for beskyttelsen av offentlige myndighetshandlinger. Om reglene blir respektert eller ikke i praksis, er i all hovedsak et spørsmål om og en refleksjon av straffelovens og fengselsstraffers preventive virkninger. Slike kan vanskelig måles og oppgaven ønsker ikke å synse om dette spørsmålet.

Likevel er det etter mitt skjønn enkelte grunner til bekymring. Det er viet liten plass i forarbeidene og i Høyesteretts avgjørelser, til å forklare og begrunne hensynet om å beskytte offentlig myndighetsutøvelse. Det er f.eks. ikke diskutert rammebetingelser for bruken av hensynet, hvilken rettskildemessig vekt det skal ha, eller hvilke øvrige hensyn som må fortrennes av hensynet til den offentlige myndighet. Etter mitt skjønn er dette viktige spørsmål som lovgiver har ignorert i sitt arbeid og som kunne nyansert situasjonen og ikke minst helhetsinntrykket.

Slik rettstilstanden er nå, har vi et meget vidt voldsbegrep, en beskyttelse av en meget vid personkrets- riktig nok indirekte ettersom dette ikke er formålet, der ikke de groveste former for provokasjon eller gjengjeldende kroppsskader kan føre til straffritak, og folket ikke kan møte ulovlige myndighetshandlinger med nødverge, dersom tjenestepersonen mangler subjektiv skyld. Det siste gjelder selv der den ulovlige myndighetshandlingen vil medføre irreversibel skade.

Begrensningene på dette består i hovedsak av at det kan reageres med påtaleunntatelser, eller bøtstraff. To reaksjoner som begge går utpå at tiltalte er skyldig og en som befolkningen kjenner lite til og nok skjønner lite av. Helhetsinntrykket av denne rettstilstanden er at den er litt for ensidig, litt vel rigid og er lite tilpasset dagens samfunn, med staten som den største arbeidsgiveren og der norsk forvaltning er involvert i det meste. Den vil etter undertegnede skjønn føre til en del rettsavgjørelser som nok vil oppleves som urettferdige av innbyggerne. Får vi for mange av disse, vil borgerne oppleve at rettstilstanden nok ikke gjenspeiler folkets oppfatning av rett og galt. Den eneste reelle trusselen mot oppslutningen om vårt rettssystem.

Ser man dette i sammenheng med at de grepene som kan tas for å hindre dette, hverken er i strid med straffebestemmelsens formål eller vil vanskeliggjøre tjenestepersonenes gjennomføring av myndighetshandlinger, kan gode grunner tilsi en revidering av straffebestemmelsen. Mitt forslag er at man beholder strl. § 155(1) som den er i dag, men gjeninnfører strl. 1902 § 127 annet ledd og fjerner kravet om subjektiv skyld i strl. § 18(3).

På denne måten gir man seg sikkerhetsventiler mot grovt urimelige resultater og gjør straffebestemmelsen mindre ensidig. Samtidig gir det rettsvesenet muligheter til å fatte skjønnsmessige og pragmatiske avgjørelser. Pragmatismen er en av grunnene til at vårt rettsvesen nyter høy tillit blant befolkningen og man bør ikke gå så langt i beskyttelsen av offentlig myndighet at man glemmer sine grunnleggende verdier.

Litteraturliste

Lover

1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven) av 17. mai 1814

1902 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10

2005 Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr.28

Lovforarbeider

NOU 2002:4 Ny straffelov, Straffelovkommisjonens delutredning VII

Ot.prp.nr.8 (2007-2008) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28

Ot.prp.nr.22 (2008-2009) Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning)

Prop. 66 L (2019-2020) - Endringer i straffeloven mv. (avvergingsplikt, utenomrettslig tvangsekteskap, diskrimineringsvern, skyting mot politiet mv.)

RP 6/1997 rd, side 114- Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till revidering av stadgandena om brott mot rättskipning, myndigheter och allmän onlning samt om sexualbrott

Høyesterettsdommer

HR-1267-U

Rt.2012 s.387 (stebarndommen)

Rt.1983 s.868

Rt.1953 s.1204

Rt.1922 s.73

Rt.1930 s.1312

Rt.1983 s.652

Rt.1992 s.992

Rt.1983 s.1449

Rt.2008 s.788

Rt.1963 s.449

Rt.1985 s.621

Rt.1930 s.724

Rt.1985 s.9

Rt.1935 s.182

Rt.1985 s.359

Rt.1987 s.1204

Rt.1983 s.375

Rt.1993 s.1163

Rt.1953 s.1204

Rt.1952 s.719

Rt.1961 s.1060

Rt.1998 s.1092

The Sunday Times v. UK (1979)

Faglitteratur

Hobbes, Thomas *Leviathan* utgitt i 1651

Kjerschow, P *straffeloven med kommentarer og tillegg*, Oslo, 1930

Matningsdal, Magnus *Norsk lovkommentar*, Rettsdata,

Matningsdal, Magnus, *Norsk spesiell strafferett*, 2. utgave, Fagbokforlaget, 2016.

Nygaard, Nils *Rettsgrunnlag og standpunkt*, 2. utgave 5. opplag, Bergen 2017.

Internettartikler

Hæimsæter, May-Britt og Vik, Marius *Vold og trusler på norske skoler*, Oslo, 2019. Hentet fra <https://www.utdanningsforbundet.no/nyheter/2019/vold-og-trusler-pa-norske-skoler/>.

Bolstad, Sigve *Urovekkende omfang av vold og trusler mot politiet*, 2020. Publisert på nettsidene til politiets felles forbund. Hentet fra <https://pf.no/aktuelt/arbeidsvilkar/urovekkende-omfang-av-vold-og-trusler-mot-politiet>.

Kleven, Øyvind *Nordmenn på tillitstoppen i Europa*, publisert 2016 i serien samfunnsspeilet hos SSB hentet fra <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/nordmenn-pa-tillitstoppen-i-europa>

